

DATE LABEL

THE ASIATIC SOCIETY

1, Park Street, Calcutta-16

The Book is to be *returned on the date last*,

Voucher No.	Date	Voucher No.
22976		

SL. NO.

080756

Handwritten signature

10-10-1956

अनन्तराष्ट्रिय

केशवमिश्रः

”

Printed
Benares
Edition

”

Handwritten text, possibly a signature or title, in Devanagari script.

S/O
808-04912
K 39a

अथअलंकारशेखरः प्रारभ्यते

श्रीगणेशायनमः ॥ प्राणं कृशोदरीणां राधानयनान्तसर्वस्वम् तेजस्तमालनीलेशरणागतवज्रपञ्जरम्बन्धे ॥१॥ स्वप्रकाशचिदानन्द
 मयायपरमात्मने अविद्यानिविडध्वान्तभास्करायनमोन्वहम् ॥२॥ ग्रन्थाः काव्यकृतांहितायविहितायेसप्तपूर्वमयातेतर्क्काणवसं
 प्लवव्यसनिभिः शक्याः परं वेदितुम् इत्यालोच्य हृदामदालसवधूपादारविन्दक्षणम् झीरध्वनिमञ्जुलोयमधुना प्रस्तूयते प्रक्र
 मः ॥३॥ आसीत्प्रत्यर्थिष्ट धीरमराकमलिनीवन्दहेमन्तमासः कीर्तिभ्राजत्सुशर्मान्वयकुमुदवनीयामिनीजीवनाथः राजद्राजन्परा
 जीमुकुटमणिगणप्रोहसत्पादपीठः प्रोद्यत्साम्राज्यलक्ष्मीशिथिलितनहुषोरामचन्द्रौवनीन्द्रः ॥४॥ मित्राणिप्रतिप्रालयैस्त्रिजगतीं
 कीर्तिन्दुनाद्वादयन् शनूणाहृदयंप्रतापदहनैरात्रिंदिवज्वालयन् सर्वस्वेनकृतार्थयन्दिजगणान्देवान्मखैस्तोषयन्नेषप्रौढमनाश्वि
 रायबुभुजेसप्राणवांमेदिनीम् ॥५॥ सूत्रामोहामदिल्लीपरिवृढविलसत्काविलसोणिभर्त्रोः प्रक्रान्तेप्रौढयुद्धेसमदलयदसौकोटिशो
 धैरिवीरान् पश्चान्मासास्थिमेदः कलुषितवसुधांप्रोभयतांश्चाकलय्य द्यां पातान्वैरिवर्गान्दिवमपिसहसाजेतुकामोजगाम ॥६॥ क्षीरा
 शोथेः शशीवश्रुतिरिषवदनाद्देधसौरामचन्द्रादस्मादुद्यत्प्रतापः समजनिमुमनाधर्मचन्द्रेनरेन्द्रः यस्याद्यापिप्रसन्नस्मितसुभग

मुखाः स्विद्यदज्वत्कपोलारोमाज्ज्वस्तंभभव्यास्त्रिदशयुवतयोहन्तगायन्तिकीर्तीः ॥ ७ ॥ निःक्रान्तंसदनादुदैक्षिभगवानम्भोजिनीवल्ल
भस्मेवाताः परिशीलिताः कमलिनीसौरभ्यमेदस्विनः विश्रान्तगिरिकाननेषु निविडच्छायेषु भाग्योदयादित्यंस्मेरमुखाः स्तुवन्ति विप
दं यद्वैरिवामभुवः ॥ ८ ॥ प्रत्यर्थिभूपतिपरिग्रहराज्यलक्ष्मीधम्मिल्लमाल्यसुरभीकृतपाणिपद्मः तस्मादजायतसमस्तगुणाभिरामो मा
णिक्यचन्द्र इति राजकचक्रशक्रः ॥ ९ ॥ काव्यालंकारपारंगममतिरखिलस्माभृतांचक्रवर्ती सर्वेषामस्तु काव्ये मतिरतिनिपुणे त्यागये सन्नि
वेश्य वेदान्तन्यायविद्यापरिचयचतुरंकेशवं सन्नियुज्य श्रीमन्माणिक्यचन्द्रः सिति पतितिलकोग्रंथमेनं विधत्ते ॥ १० ॥ बहुदोषोऽपि
विद्वेषः क्रियते सुजनेन वाण्डवहरिणा गुणवदपि निर्गुणायति दुर्जनतो मूषिकात इव पुस्तम् ॥ ११ ॥ परोद्देशे परानन्दे खलसज्जन
यो ह्येषः स्वभाव एव शरणम्विषयीयूषयोरिव ॥ १२ ॥ अलंकारविद्यासूत्रकारो भगवान् शौद्धोदनिः परमकारुणिकः स्वशास्त्रे प्रवर्त
यिष्यन्प्रथमं काव्यस्वरूपमाह ॥ काव्यं रसादिमद्वाक्यं श्रुतं सुखविशेषकत्वादिपदेनालंकारपरिग्रहः ॥ तथा च ॥ तदुभयान्यतर
वत्त्वं बालक्षणम् अन्यतरवत्त्वं च तदन्यान्यत्वम् सुखविशेषसाधनं बालक्षणम् समुदायार्थं शून्येऽपि तदुभयमस्त्येवेति वृद्धः अह

अ.शे.

२

एद्वारतद्धेतुशब्देऽतिव्याप्रेराह श्रुतमितिसदितिशेषः सुखेर्वैजात्यं सर्वानुभवसिद्धमेव ॥ केचित्तु ॥ तददौषोशब्दार्थे सगुणावन
लंकृती पुनः क्वापीत्याहुः रसप्रतिपत्तिगुणद्वारा सुखविशेषसाधने काव्यमित्यपरे केचित्तुपदावलीकाव्यम् नतु निर्दोषगुणवदा
दिकाव्यदोषाणामपरिगणनापत्तेः नचदोषाभावघटितकाव्यत्वज्ञानार्थमेव प्रतियोगिपरिगणनमिति वाच्यम् तवैतत्काव्यं दुष्ट
मित्यनुद्गावनापत्तेः इदं काव्यमेव नेत्यभिधानस्यैवोचितत्वादित्याहुः तन्नतवायं हेतुराभास इति वदुपपत्तेः व्याप्तिविशिष्टपक्षध
र्मस्यैव हेतुत्वात् नच हेतुत्वेनाभिमत इति वाच्यम् तुल्यत्वादिति वस्तुतस्तु काव्यं एष गोवयत्रदोषे गुणादिचिन्तानहि दुष्टं शरीरं शरीर
मेव न भवतीत्यन्ते कीर्त्यादिरूपफलसाधनता तु विशिष्टस्प ॥ यदाह ॥ साधुशब्दार्थसन्दर्भगुणालंकारभूषितं स्फुटरीतिरसोपेतं का
व्यं कुर्वीत कीर्तये ॥ आहुश्च ॥ निर्दोषगुणवत्काव्यमलंकारैरलङ्कितम् रसान्वितं कविः कुर्वन् प्रीतिर्कीर्तिचर्विन्दति प्रवृत्तौ पथिकं फल
माह हिताय सुकविः कुर्यात् सुकवेरेव हितमन्यं स्पतु प्रतिकूलमिति तन्न ॥ तदुक्तं च ॥ गौर्गोः कामदुघासम्यक् प्रयुक्ता स्मर्यते
बुधैः दुः प्रयुक्ताः पुनर्गोत्वं प्रयोक्तुस्तेव संशति श्लाघ्यः पामरपरिषदिकवयतिदोलीककर्तापि यस्मै स्पृहयति विद्वान्स्तत्का

व्यंकाव्यमित्याहुः अर्थः कृतार्थयत्येके घटनापटवः परे उभयत्र प्रवीणयेतस्वकवयोमताः ॥ हितमाह श्रीपादः ॥ लाभः पूजा
ख्यातिर्द्धर्मः कामश्चमोक्षश्चदृष्टानिष्टप्राप्तित्यागौ ज्ञानं फलानि काव्यस्य दृष्टेति गोचरं न्यायात् ॥ आहुश्च ॥ काव्यं यशसैर्यकृते व्यव
हारविदेशिवेतरसतये सद्यः परनिर्वृतये कान्तासंमिततपोपदेशयुजे ॥ यद्वास्तु ॥ श्रोतृणां द्वाग्महानन्दः सः स्वस्मिन्नाभिमानिकः
तत्कालफलमेतावत्क्रमात्कीर्तिधनादिकं नन्वेवं सर्वः सुकविरेव स्यात् अत आहतद्धेतुः प्रतिभादिकम् ॥ तदाह ॥ प्रतिभाका
रणं तस्य व्युत्पत्तिस्तु विभूषणम् भृशोत्पत्तिरुदभ्यासः काव्यस्यैषा व्यवस्थितिः व्युत्पत्तिर्नानातन्त्रज्ञानम् ॥ आहुश्च ॥ शक्तिर्निपु
णतालोकशास्त्रकाव्याद्यवेशणात् काव्यज्ञशिक्षयाभ्यास इति हेतुस्तदुद्भवे शक्तिः पुण्यविशेषः स एव प्रतिभेत्युच्यते व्युत्प
त्तिः शक्तिरभ्यासस्त्रितयं काव्यसाधनमित्यपि ॥ श्रीपादस्तु ॥ परिशीलितकाव्यवर्त्मनां कविसंसर्गविशुद्धचेतसां परिभावयता
मनुसर्गकवितापाणितले निषीदति नैसर्गिकी च प्रतिभाश्रुतं च बहुनिर्मलम् अमन्दश्वाभियोगोऽस्याः कारणं काव्यसंपदः
मनः प्रसक्तिः प्रतिभाप्राप्तः कालेभियोगिता अनेकशास्त्रदर्शित्वमित्यर्थालोकहेतवः द्वित्रिकोष परिज्ञानं द्वित्रिव्याकर

अ.शे.

३

पञ्चता कन्दोविद्याप्रवीणत्वकाव्येष्वयमपेक्षते आदिपदात्प्रकारपरिज्ञानम् तथाहिसाखल्वेषाभारतीसुरसरिदिवसहस्रमु
स्वपिसंक्षेपेणचतुर्द्धाप्रवर्तते तदाहुः संस्कृतंप्राकृतंचैवपैशाचीमागंधीतथा विद्याश्रवतस्सएवैताः संक्षेपात्काव्यवर्त्मनः दे
वाद्याः संस्कृतंप्राहुः प्राकृतंकिन्नरादयः पैशाचींचपिशाचाद्यामागंधीहीनजातयः चतसृष्वपिमूर्द्धन्यंसंस्कृतंमुनयोविदुः गद्य
पद्यंचमिश्रंचतस्त्रिधैवव्यवस्थितम् गद्यमुत्कलिकाप्रायेयद्यगंधीतिचद्विधा तत्रापिपद्यंतदपिचतुर्कंवर्णमात्रयोः समविषम्य
भेदेनतद्दानेत्यायकल्पते दण्डिनस्तु॥तदेतद्वाङ्मयंभूयः संस्कृतंप्राकृतंतथा अपभ्रंशश्चमिश्रंचेत्याहुरार्याश्चतुर्विधम् प्राक
तंतज्ज्ञतत्तुल्यदेव्यादिकमनेकधा अपभ्रंशश्चयच्छुद्धंतत्तद्देशेषुभाषितम् संस्कृतंसर्गबंधादिप्राकृतैस्काव्यकादिकम् आसा
रदित्वपभ्रंशेनाटकादितुमिश्रकम् यथामतिथयाशक्तियथोचित्यंयथारति कवेः पात्रस्यचैतासांप्रयोगउपपद्यते॥इत्यलंकारशे
खरेउपक्रमरत्नेकाव्यस्वरूपफलकारंणमरीचिः ॥ शरीरिकल्पस्यकाव्यस्वरूपान्तरमाह ॥रीतिरुक्तिस्तथा मुद्रावृत्तिः काव्यस्य
जीवितम् त्रिविधस्यापिदोषास्तुत्याज्याः स्लाघ्याद्वयेगुणाः अलङ्कारस्तुशोभायैरसआत्मापरेमनः द्वयइतिशब्दार्थभेदान्नितयान्वयि

परेरसदोषाभाषानुकूलवर्णादयः तत्रतत्तद्रसोपकारिण्यस्तत्तद्देशसमुद्रवाः पद्येषुरीतयोगौडीवैदर्भीमागधीतथा तदेतत्पल्लवय
न्ति॥श्रीपादाः॥गौडीसमासभूयस्त्वादैदर्भीचतदल्पतः अनयोः सङ्करोयस्तुमागधीसातिविस्तरा गौडीयैः प्रथमामध्यावैदर्भीमैथि
लैस्तथा अन्येस्तुचरमारीतिः स्वभावादेवसेव्यते॥तत्रगौडीयथा॥उन्मीलनमधुगन्धलुब्धमधुपव्याधूतचूतोकुरक्रीडत्कोकिलकाक
लीकलकलैरुद्गीर्णकर्णज्वराः नीयंतेपथिकैः कथंकथमपिध्यानावधानक्षणप्राप्तप्राणसमासमागमरसोल्लासैरमीवासराः॥वैद
र्भीयथा॥मनीषिताः सन्तिगृहेषुदेवतास्तपः क्वक्तेक्वचतावर्कवपुः पदंसहेतभ्रमरस्पपेलवंशिरीषपुष्पं न पुनः पतन्निणः॥मा
गधीयथा॥पाणोपद्मधिया मधूककुसुमभ्रान्त्पापुनर्गण्डयोर्नीलेन्दीवरशङ्कुयानयनयोर्वन्धूकबुध्याधरे लीयन्तेकवरीषुवान्धवजन
यामोहजासस्पृहादुर्वारामधुपः कियन्तितरुणिस्थानानिरक्षिष्यसि इयंचवहुधाविस्तृतमन्यत्र॥भोजराजस्तु॥शस्ताविदग्धगोष्ठीषुवै
दर्भीरीतिरुत्तमा मागधीमध्यमागौडी गौडस्त्रीकलहायते॥यदाह॥ब्रह्मन्विज्ञापयामित्वांस्वाधिकारजिहासया ॥गौडस्पजतुवागा
यामन्यावास्तुसरस्वती॥उर्त्तिविभजते॥लोकच्छेकार्भकोन्मतभेदादुक्तिश्चतुर्विधा॥तत्रलोकोक्तिः॥शापान्तोमेभुजगशयनादुत्थि

अ०शे०

४

तेशाङ्गिपाणौशेषान्मासान्गमयचतुरोलेचनेमीलपित्वा पञ्चादावाविरहगुणितं तमात्माभिलाषंनिर्वेक्ष्यावः परिणतशरच्चन्द्रि
कासुसपासु ॥ केकोविदग्धस्तस्योक्तिर्यथा ॥ योतिर्दीर्घासिताक्षस्पविलासचलितभुवः कान्तामुखस्यावशगस्तस्मैनृपशवेनमः
॥अन्ननृपशवइति॥ अर्भकोक्तिर्यथा ॥ सर्किस्वर्गतारुः कोपियस्यपुष्पनिशाकरः मातः स्तेकीदृशादृष्टायेषामुक्ताफलफल
म् अन्नपुष्पनिशाकरः फलमुक्ताफलमिति ॥ उन्मत्तोक्तिर्यथा ॥ क्वाकार्येशशलक्ष्मणः क्वचकुलंभूयोपिदृश्येतसादोषाणां प्रशमाय
नः श्रुतमहोकोपेपिकान्तंमुखम् किंवक्ष्यन्त्यपकल्मषाः कृतधियः स्वप्नेपिसादुर्लभाचेतः स्वास्थ्यमुपैहिकः खलुयुवाधन्योधरंधास्य
ति अन्नविरहोन्मत्तस्यै वमभिधानं विन्यासविशेषवशाद्यन्नाभिप्रायविशेषलाभेनमुदोहर्षस्येत्यतिः सामुद्रा ॥ तामिदानींविभजते
मुद्रापदस्पवाक्यस्यविभक्तेर्वचनस्पच ॥ तत्रपदमुद्रायथा ॥ निर्माल्येनयनश्रियः कुवलयंवक्तस्यदासः सशीभूयुग्मस्यसनाभिम
न्मयधनुर्ज्योत्स्नास्मितस्यांचलम् संगीतस्पचमत्तकोकिलरुतान्युच्छिष्टमेणीदृशः सर्वाकारमहोविधेः परिणतंविज्ञानशिल्पंचिरा
त् अन्ननिर्माल्यादिपदानांगोणवृत्त्याः भिप्रायविशेषान्मुद्रादायिता ॥ वाक्यमुद्रायथा ॥ रामेतदन्तवसतौकुशतल्पशापिन्यद्यापिना

मभवतो भगवन्ननास्या स्मृत्वा तदेहिसगरंच भगीरथंच दृष्ट्वा यवाममधनुश्च शिलीमुखं च अत्र सगरंच भगीरथंचेत्पादिवाक्यस्य प्रा-
गुपकाराभिप्रायेण दृष्ट्वा यावदपकारसामर्थ्याभिप्रायेण निवेशनान्मुत्पदायिता ॥ विभक्तिमुद्रायथा ॥ श्रियं प्रदुग्धे विपदो रुणद्वियशो
सि स्रुतेऽ विनयं प्रमार्ष्टि संस्कारशैवेन परंपुनीते शुद्धाहिबुद्धिः किल कामधेनुः अत्र प्रदुग्ध इत्यादिति द्वि- भक्तीनां हृयोर्द्विकर्मयोर्निवेश
नान्मंगल्यामंगल्या र्थकानामपि मंगल्यस्यैवाभिप्रायवशाद् विभक्तिमुद्रा ॥ वचनमुद्रायथा ॥ विश्वं भरा भगवती भवती मसूत्रा
जा प्रजापति समोजनकः पिता ते तेषां वधूस्त्वमसि नन्दिनि पार्थिवानां येषां गृहेषु सविता च गुरुर्वयं च अत्र वयमिति वचनेन सवितु
रहं महानित्यभिप्रायाद् वचनमुद्रा प्रयोजने यथेतासां रसमैत्री च विस्तरः तथा लंकारसर्वस्वे सप्रपंचमदर्शयम् इत्यलंकारशेषरउप
क्रमरत्नेरीत्यादिवहिरंगत्रयमरीचिः ॥ अथ वृत्तिं विभजते ॥ पदानां वृत्तयस्ति स्त्रः तिस्रो वृत्तयः पदानां भवन्ति शक्तिर्लक्षणा व्यंजना चे-
त्तितत्र शक्तिरीश्वरेच्छाया संकेत इत्युच्यते सापदेषु प्रसिद्धैव ॥ सा च ॥ कोशव्याकरणा प्रोक्तिवाक्यशेषोपमादितः प्रसिद्धपदसंबन्धाद्वाव-
हाराश्च बुद्ध्यते लक्षणा शक्यसम्बन्धः सा च तात्पर्यानुपपत्त्या मुख्यार्थानुपपत्त्या वा प्रवर्तते ॥ यथा ॥ निर्माल्यं नयनश्रिय इत्यादौ निर्माल्यदा

अ०शे०

५

सादिपदे॥तृतीयावृत्तिर्व्यजनायथा॥निःशेषच्युतचंदनंस्तनतटंनिर्मृष्टरागोधरोनेत्रेदूरमनज्जनेपुलकितातन्वीतवेयंतनुः मिथ्यावा
दिनिदूतिबोधवजनस्याज्ञातपीडागमेवापींस्नातुमितोगतासिनपुनस्तस्याधमस्यान्तिकम् अत्राधमपदेनरंतुंगतासीतिव्यज्यते ननुर
विरस्तंगतइत्यादौतान्येवपदानिकथंश्रोतृणांविचित्रबुद्धीरुत्यादयंतीत्यतआह विचित्रसहकारिणाम् तदेवहिपदंस्वरससमभिव्या
हारप्रकरणतात्पर्यज्ञानादिरूपसहकारिभेदात्तत्तद्वियमुत्पादयति दण्ड इवगवाभ्यजनघटौ ननुशक्यादिकमानुपूर्वीविशेषवि
शिष्टवर्णसमुदायेतत्कथमेकदेशस्यबोधकता॥अतआह॥स्वभाववैचित्र्यजुषाम् विचित्रस्वभावानिखलुपदानिभवंति क्वचिदे
कदेशस्याद्यस्यबोधकता यथाभीमसेनबलदेवादिपदादौ॥क्वचिच्चरमस्ययथा॥मतंगजवसुंधराधराधरपदादौ साचतत्तत्पदस्म
रणेनप्रकारान्तरेणचेत्यन्यदेतत् किंचकर्णावतंसपदवत् शक्यतावच्छेदकस्पष्टगुणारानेनापिनपौनरुक्त्यंभवतियथा करिवृ
द्धितमयूरकेकादौक्वचित्॥शक्यस्यापियथा॥उदयाचलकारागृहादौ उदयपदस्यपूर्वाचलेकारापदस्यवन्दिगृहेशक्यत्वात् किंच प
रस्परविरुद्धतयातिरस्कृततृतीयकोटिकमिवान्यतरप्रतिक्षेपेपरस्पेवलाभंजनयति॥यथा॥शीतेतरानुसकराहिमांशोः इत्यादौ अपे

सु लानांधुरिकीर्तनीयासनन्दिनीस्तन्यमनिन्दितात्मा इत्यादौ प्रकर्षलाभवदित्यवध्येयम् किंचित्यदमनपेक्षरूढिकम् ॥ यथा ॥ सिंहद
वापद्विपदं नृसिंह इत्यादौ किंचिच्चानपेक्षयौगिकम् ॥ यथा ॥ क्षीराम्बोधेरित्यादौ अन्यथाऽनन्वयापत्तिः किंचवामनयनावामोरुरिति
भवति नतुवामवदनावामपाणिरिति सर्वं चेदं क्वचिदेकपदे अत उक्तं स्वभावेति तत्किं यत् व्यञ्जनापि पदमात्रवृत्तिरेव नेत्यत आह ॥
व्यञ्जनार्थत्रयेपि च शक्यलक्ष्यव्यङ्ग्यात्मक इत्यर्थः ॥ शक्यार्थस्य व्यञ्जकता यथा ॥ अवलोकय निष्पन्दे विशिनी पत्रे बको भाति निर्म
लमरक्तभाजनोपरि स्थितो विमलशंखशुक्तिरिव अत्र निष्पन्दशब्दस्यार्थेन क्रियाविरहेण वक्ता गतमाश्वस्त त्वं व्यज्यते ॥ लक्ष्यार्थस्य य
था ॥ मुखं विकसितस्मितं वशितवक्त्रिमप्रेक्षितं समुच्छलितविभ्रमागतिरपास्तसंस्थामतिः उरोमुकुलितस्तनं जघनमंसवंधोद्धुरं वतै
न्दुवदनातनौतरुणिमो गदमो मोदते अत्र विकासः पुष्पधर्मो मुखेन उपपन्न इति लक्षितेन प्रसृतत्वेन लोकोत्तररमणीयतात्मकातिशयो
व्यज्यते ॥ एवमग्रेपि व्यंग्यार्थस्य यथा ॥ अवलोकय इत्यादावेव व्यंग्येनाश्वस्तत्वेन देशस्य संकेतयोग्यत्वं व्यज्यते ॥ त्रिविधस्यापीति ॥ उत्त
ममध्यमाधमात्मकस्य तत्र वाच्यनिरूपितव्यंग्यप्रकर्षाधारत्वमुत्तमत्वम् ॥ यथा ॥ निःशेषच्युतचन्दनमित्यादौ वाच्यापेक्षया व्यंग्यार्थे

अ०शे०

६

एवभट्टित्तिचमत्कारविशेषमारोहति वाच्यनिरूपितव्यंग्यप्रकर्षाणाधारत्वेमध्यमत्वम्॥यथा॥ग्रामतरुणंतरुण्यानववज्जुलमंजरी
सनाथकरपश्यन्त्याभवतिमुहुर्नितरंमलिनामुखच्छाया अत्रवज्जुलकुञ्जेदत्तसंकेतातरुणीनगतेतिव्यज्यते तच्चगुणीभूतंतदपेक्षया
वाच्यस्यैवचमत्कारित्वात् चमत्कृतिहेतुव्यंग्यपरहितत्वमध्यमत्वम्॥यथा॥वन्दामहेमहेशानचण्डकोदण्डखण्डनम् जानकीहृदयानं
दबन्दनंरघुनंदनम् अग्रव्यंग्यः कौप्यर्थस्तादृशोनास्तिअत्रसर्वत्रवक्तुरेवतात्पर्यनियामकम् तज्ज्ञानमेवबोधोपयोगितद्भावधम
मित्युच्यते प्रपञ्चितंचेदंमयैववाक्यरत्ने ननुव्यंजनावृत्त्यंतरमित्यत्रकिंमानमिति॥उच्यते॥भद्रात्मनोदुरधिरोहतनोर्विशालवंशोन्मते
रुतशिलीसुरवसंग्रहस्य यस्यानुपप्लुतगतैः परवारणस्पदानां वुसेकसुभगः सततं करो भूत् अत्रप्रकरणेनभद्रात्मनइत्यादिपदानां राशित
दन्वययोग्येचार्थेऽभिधानियन्त्रणेपिगजस्यतदन्वययोग्यस्यचार्थस्यव्यञ्जनमेवप्रतीतिः वस्तुतस्तुअद्याभ्यचिरंसाधोनिः शंकरमिहसंच
र रेवाकुंजैर्मृगैंद्रेणसदुष्टश्चाद्यघातितः अत्रभिस्तुक्तं प्रत्येवंवदंत्याः प्रतिवेशिनं प्रतिनिः शंकरत्यभिधानंस्फुटंइति किंचरेवाकुंजस्परतस्या
नर्त्यलभ्यते सिंहवुद्धापरेणनगन्तव्यम् सिंहस्तुवस्तुगत्यानास्त्येव तदेतद्व्यञ्जनांविनाप्रकारांतरेणलब्धव्यमित्याशंकैवनास्तीति॥इत्य

लेकारशेखरेउपक्रमरत्नेरुतिमरीचिः॥दोषःसर्वात्मनात्याज्योरसहानिकरोहिसः अन्योगुणोस्तुवामास्तुमहान्निर्दोषतागुणः॥दण्डिच॥त
रल्पमपिनोपेक्ष्यकाष्ठेदुष्टं कथंचन स्यादपुस्तुन्दरमपिष्वित्रेणैकेनदुर्भगम् दोषत्वंचरसोत्पत्तिप्रतिबन्धकत्वम् रसकारणीभूताभाव
प्रतिषेधगियथार्थज्ञानविषयत्वमितियावत्॥अत्रप्रथमंपददोषानाह॥कष्टप्रयुक्तसंदिग्धव्यर्थोऽस्तीलाप्रतीतकाः असाध्ववाचकौदोषाः
पदेष्टव्येवभाषिताः॥कष्टेषुतिकटुयथा॥वर्हिनिर्द्वादनार्हंस्मिन्कालेजीमूतमालिनि आलिङ्गितस्ततन्वङ्गाकार्त्तार्थ्यलभतांचिरात् अत्रव
र्हिनिर्द्वादकार्त्तार्थ्यादिशब्दाः॥अप्रयुक्तम्॥तथास्मात्तमपिकविभिर्नादृतम्॥यथा॥यतोऽयंदारुणाचारो नहन्ति सुरनिम्नगाम् अतोमन्ये
दैवतोऽप्यपिशोराहसोऽयवा अत्रहंतीतिगमनेदैवतशब्दः पुंसिकविभिर्नप्रयुक्तः॥संदिग्धम्॥सन्देहजनकम्॥यथा॥अपिधानेनहेवत्स
किमर्थमिहवर्तसे आरादेवास्तिसप्रायोपतस्तेभयमुत्थितम्॥अत्रापिधानाच्छब्दे॥व्यर्थम्॥प्रकृतार्थानुपयुक्तम्॥यथा॥विभर्ति
यश्चदेहादेप्रियामिन्दुं हिमूर्द्धनि संवेदेवः खलुत्वान्तुपुनातुमदनान्तकः अत्रचहिवैखलुतुशब्दाः अश्लीलमौज्वल्याभाववत् तदपि
त्रिविधम् अमंगलव्रीडाजुगुप्साभेदात्॥क्रमेणोदाहरणम्॥विनाशान्मारुतेस्तस्यसुमरुत्साधानोपिसन् नासाग्रेणससुग्रीवोवायुं त्यज

सिकेवलम् अत्रविनाशसाधनवायुशब्दाः ॥अप्रतीतम् ॥ स्वशास्त्रमात्रप्रसिद्धम् ॥ यथा ॥ त्रुटौविश्रान्तिरित्येकेपीलावस्तीतिचापरे
 त्वन्मध्यमाणिमातन्विनकेनापिविभाव्यते ॥ अत्रत्रुटिपीलुशब्दैः ॥ असाधुअनुशासनविरुद्धम् ॥ यथा ॥ शातोदरिकथंकारंमानमेत
 श्विकीर्षसि मानिनीमानदलनीविजयत्येषचन्द्रमाः ॥ अत्रमानमेतद्विजयतीतिअवाचकम् ॥ प्रकृतार्थाशक्तम् ॥ यथा ॥ भूयोमन्त
 हिरदगमनांहारकेयूरयुक्तापीनोत्तुङ्गस्तनभरनमन्मध्यभागाभिरामाम् स्मेरोदंचन्नवकिसलयस्यर्द्धिताम्नाधरौर्ध्वीलक्ष्मीमक्षिस्फु
 रितवदनामन्वहंसेस्मरामि अत्रलक्ष्मीपदमङ्गनायाः ग्राम्यत्ववाचकाश्लीलान्यतरान्तर्भावान्नष्टयगिति ॥ इत्यलंकारशेखरेदोष
 रत्नेपददोषमरीचिः ॥ अथेदानींसाधारणान्वाकादोषानाह न्यूनंविसेधिव्याकीर्णसमाप्पुनरात्तकम् भग्नक्रमयतिच्छन्दोवाक्य
 गर्भमरीतिमत् अविमृष्टविधेर्योशंसमुदायार्थवर्जितम् विरुद्धमतिकृद्वाक्येदोषाद्वादशकीर्तिताः तत्रन्यूनमन्वयबोधप्रयोज
 कपदशून्यम् ॥ यथा ॥ तथाभूतोदृष्टानृपसदसिपांचालतनयावनेव्याधैस्तार्द्धिसुचिरमुषितंवल्लकलधरैः विरादस्यावासेस्थितम्
 नुचितारंभनिभृतंगुरुः स्वेदंखिन्नेभजति^मयिनाद्यापिकुरुषु अत्रस्थितमित्यनंतरमस्माभिरिति खिन्नइत्यस्मात्पूर्वमित्यमिति

चदातुमर्हति ॥ विसंधिः सन्धिविरहो विरुद्धसंधिश्च ॥ आद्योपि द्विविधः ॥ रेच्छिकः प्रगृह्यादिनिवन्धनश्च रेच्छिकस्तदपि दोषः मेघानि
लेन अभुभा एतस्मिन्नद्रिकानने पादपा उत्तमा उच्चाद् दानीमेव पातिताः ॥ चरमश्चतुर्विधः ॥ अश्रीलंकष्टुत्वप्राप्तविसर्गोलुप्तविसर्गश्च ॥ ऋ
मेणोदाहरणानि ॥ ववुरिन्दीवरश्रेणिवान्धवयन्नवायवः मञ्जर्युद्धमगर्भासौतर्वाल्पुर्वीविधूयते धीरोविनीतो निपुणो वराकारेनृपोन्नसः
यस्य भृत्या वलोत्सिक्ता भक्ता बुद्धिप्रभाविताः व्याकीर्णव्यवहितान्वयम् ॥ यथा ॥ मसृणचरणपातं गम्यतां भूः सदभीविरचयसि च यं तं मू
र्द्धिघर्मीः कठोरः तदिति जनकपुत्रीलोचनैरश्रुपूर्णेः पथिपथिकवधूभिर्वीक्षिता शिषिता च ॥ अन्नतद्गम्यताम् ॥ तद्विरचयेत्यन्वये तदिति
व्यवहितम् ॥ समाप्तपुनरात्तकम् ॥ समाप्तौ प्रधानवाक्यार्थबोधे जाते पुनरुपात्तम् ॥ यथा ॥ निर्माल्यनयनश्रियदृष्ट्यादौ चिरादिति ॥ यथाश्च ॥
क्रेङ्कारः स्मरकार्मुकस्य सुरतक्रीडापिकीर्तारवो भङ्गरोरतिमञ्जरीमधुलिहं लीलाचकोरध्वनिः तन्व्याकञ्जुलिकापसारणभुजाक्षेपस्रव
लत्कङ्कणकाणः प्रेमतनौ तु वीनववयोलास्यायवेणुस्वनः अन्नवेणुस्वन इति ॥ भग्नक्रमं यन्नार्थः शब्देवाक्रमेण नास्ति ॥ उभयं यथा ॥ तुरङ्ग-
मथ्यमातङ्गं प्रयच्छस्मै मदालसम् कान्तिप्रतापौ भवतः सूर्याचन्द्रमसोः समौ ॥ भग्नयतिर्यथा ॥ रामे तद्यन्तवसतौ कुशतल्पशायिन्यद्या

अंशे

८

पितृप्रादौ अत्रावश्यकोपदेशयतिर्नास्ति॥भग्नं हृदयेयथा॥ततः परमोमित्युक्ताप्रतस्येमुनिमण्डलम् भगवानपि संप्राप्तः प्रथमोद्दिष्टमाश्र-
मम् अत्रचतुर्थे गौरवे पञ्चमं लघुकर्तुमर्हति यत्राप्यवसितवाक्यमध्ये तदनपेक्षवाक्यान्तरमनुप्रविशति तद्वाक्यगर्भम्॥यथा॥योग्यो
यस्ते पुत्रः सौर्यदशवदनलक्ष्मणेन मया रक्षेन्नयदिशक्तिर्मृत्युवशं नीयते विवशः॥अत्रतृतीयपादगर्भता॥अरीतिमत्॥यांरीतिमुपक्रम्य
प्रवृत्तं तद्भूवत्॥यथा॥गाहन्तां महिषानि पानसलिलं श्वद्वैर्मुहुस्ताडितं छायावद्धकदम्बकं मृगकुलं रोमन्थमभ्यस्यतु विश्रब्धैः क्रियतां
वराहपतिभिर्मुस्तासतिः पल्वले विश्रामं लभतामिदं च शिथिलज्वावद्धमस्मद्धतुः अत्रतृतीयपादेन भिहितकर्त्रादरान्तद्भूः॥अवि-
मृष्टविधेयांशम्॥प्राधान्यानिर्दिष्टविधेयकम्॥यथा॥वपुर्विरूपाक्षमलक्ष्मजन्मतादिगम्बरत्वेन निवेदितं वसु वरेषु यद्दालमृगाक्षिमु-
प्यते तदस्ति किं व्यस्तमपि त्रिलोचने अत्रजन्मोद्दिश्य लक्ष्मकम्बिधेयम् तच्च समासप्रविष्टतयानप्राधान्येन निर्दिष्टम्॥समुदायार्थवर्जि-
तं यथा॥जरङ्गवः कम्बलपादुकाभ्यां द्वारि स्थितौ गायति मंगलानि तं ब्राह्मणी पृच्छति पुत्रकामा राजन्नुमायां लशुनस्य कोर्धः अथ विरुद्ध-
मतिकृतकुवेरस्येव भगवान्भवानीरमणो हरः अकार्यमित्रमेको सौखासुदेवः किरीटिनः अत्रभवानीरमणाकार्यमित्रशब्दौ विरुद्धमतिं

कुरुतः अन्नासमर्थसमासेदोषान्तरं गोवर्धनः॥यथा॥प्राक्प्रत्यक्पृथिवीभृतोः परिषदिप्रख्यातसंख्यावतामद्वापाद्भुततर्ककर्कशतयावि
 च्छिद्यविद्यामदम् येकैप्युत्कलभूपतैतवसमासेभाविताः पण्डिताः पत्रं श्रीजयदेवपंडितकविस्तन्मूर्द्धि विन्यस्यति॥इत्यलंकारशेखरेवा
 ग्दोषमरीचिः अथार्थदोषानाह॥अष्टार्थदोषाविरसग्राम्यव्याहतखिन्नताः हीनाधिकासद्व्याम्यंदेशदीनांविरोधिच अत्रविरसंप्रस्तुत
 रस्तविरुद्धम्॥यथा॥किंरोदिषिहारवैः सुतमरणमुचंजहीहि किंम्रियसे सफलपर्यौवनमधुनासममनुरक्तेनसुतनुमया अत्रकरुण
 शृङ्गारयोर्महान्विरोधः ग्राम्यमविदग्धोक्तिनिष्पन्नम्॥यथा॥स्वपिम्यद्यानवद्याङ्गिः संप्रत्याप्तस्तवान्तिके मनागूरुद्वयंवालेकुञ्चितंसमु
 दब्रय॥व्याहृतं॥उपात्तविरुद्धम्॥यथा॥विरावतीशैलसुतापिभावमङ्गैः स्फुरद्दालकदम्बकल्पैः सावीरुताचारुतरेणतस्थौमुखे
 नपर्यस्तविलोचनेन अत्रशैलदुहितृत्वभावप्रकाशनत्वेविरुद्धे एकेनप्रस्तरप्रकृतित्वस्यापरेणविदग्धत्वलाभात्॥खिन्नमपुष्टम्
 त्वत्प्रयाणसमुद्भूतधूलौलुम्पतिभास्करम् कृपाणंपाणिनाधत्सेशूरेनत्वत्समोभुवि अत्रधूल्युत्पापनकृपाणधारणशौरसाधारण्या
 त्॥शौर्यस्यापुष्टिः॥हीनोपमंयथा॥क्वचिदग्रेप्रसरताक्वचिदापद्यनिघ्नता शुनेवसारंगकुलंत्वय्यभिर्नद्विषावलम्॥अधिकोपमंयथा॥

अ.शे.

६

वसिष्ठवदयंदासोहनूमानिवमूषिका सरस्वानिवकूपोयंशुनीयंभीरिवस्वयम् अत्रयद्यप्युपमेयानां प्रकर्षश्च तथाप्यात्यन्तिकरसहा
नेः सोऽपि न प्रतीयते ॥ असदृशोऽपमं यथा ॥ निर्ययोरुद्रं नयनात्सस्फुलिङ्गे महानलः वर्षन्ती शीकरासारंगंगा हिमगिरेरिव अत्र स्फुट
मसादृश्यम् ॥ देशादिविरोधियथा ॥ तत्र देशकालवयोवस्थादिविरोधः प्रतीयते ॥ यथा ॥ प्रवेशे चैत्रस्य स्फुटकुटजराजिस्मितदिशि प्र
वण्डे भार्सी ण्डे हिमकरसमानोऽमहसि जलन्ती डाया तं मरुसरसि बालद्विपकुलं मदेनान्धं विध्वंस्यः समपारपातैः प्रशमिनः अत्र प्रवे
शे चैत्रस्य स्फुटकुटजैतिकालस्य मरुसरसीति देशस्य मदेनान्धमिति वयसः प्रशमिन इत्यवस्थायाः इदं च तत्तच्छास्त्रतत्तत्प्रमाणतत्त
ल्लोकादिभेदादनन्तम् ॥ तत्र तु ॥ लोकस्य कवेऽथ प्रसिद्धो विरोधः तत्र कविप्रसिद्धिरेव वलीयसीति ॥ यथा ॥ सुसितवसनालंकारायां
कदाचन कौमुदी महसि सुदृशि स्विरे योत्याङ्ग-तोऽस्तं मभूद्विधुः तदनुभवतः कीर्तिः केनाप्यगीयतयेन सा प्रियगृहमगान्मुक्ताशंकाक
नासि शुभप्रदः अत्र कीर्तयेत् ज्योत्स्नावत्प्रकाशता लोकविरुद्धापि कविसमं यसि ह्येत्यदोषः ननु कथममीषां दोषता आकांक्षादिज्ञानास
त्वे शाब्दज्ञानाविलम्बादिति चेन्न वाक्यान्तरापेक्षया काव्ये सामग्रीवैलक्षण्यात् अन्यथा प्रतीतिवैलक्षण्यानुपपत्तेः तथा चान्वयवै

धानुकूलार्कासासत्वेपिरसोत्पत्पनुकूलाकांक्षदिविरहोदोष इति ध्येयम् संप्रदायानुरोधेन व्याख्येः यं मम वस्तुतः तादृक्काव्यं प्रकुर्वी
तयत्रोद्देगोनधीमताम्॥ इत्यलंकारशेखरेवाक्यार्थोदोषमरीचिः श्लाघ्यागुणा इत्युक्तं युक्तं चैतत्॥ यदाह॥ अलंकृतमपि श्लाघ्यं न काव्यं
गुणवर्जितम् गुणयोगस्ततो मुख्यो गुणलङ्कारयोगयोः॥ उक्तं च श्रीपादेन॥ शब्दार्थोकाव्यस्य शरीरम् आत्मारसो गुणः शौर्यादिवत् दो
षाः काणत्वादिवत् अलङ्काराः कुण्डलादिवत्॥ तान्विभजते॥ गुणः सामान्यतोद्देधाशब्देष्वर्थेषु च स्थितः दोषाणामप्यदोषत्वं प्राहु
र्विशेषिकागुणान् तत्र संक्षिप्तत्वमुदात्तत्वं प्रसादो क्तिसमाधयः अत्रैवान्यसमावेशात्पञ्चशब्दगुणास्मृताः॥ स्वल्पाक्षरेण भूयोर्य
कं यनं संक्षेपः॥ यथा॥ तेहिमाचलमामेन्यपुनः प्रेक्ष्य च शूलिनम् सिद्धं चास्मे निवेद्यार्थं तद्विस्तृष्टाः खमुद्ययुः श्लाघ्यविशेषण
वत्वमुदात्तत्वम्॥ यथा॥ श्रुत्वायं सहसागतं निजपुरात्त्रासेन निर्गच्छतां शत्रूणां मवरोधनैर्जलभरप्रस्पन्दलिम्पत्पुटाः शुभ्रे स
द्यनिपल्लविन्पुपवनेवाप्यानवांभोरुहिक्तीडाद्वैनवशाब्दलेविचलितग्रीवैर्विमुक्तादृशः अत्र शुभ्रे पल्लविनीत्यादिविशेषणानां श्ला
घ्यता भटित्यर्थप्रत्यायकत्वं प्रसादत्वम्॥ यथा॥ सविश्वजितमारेभेयज्ञं सर्वस्वदक्षिणम् आदानं हि विसर्गाय सतावारिमुचामिव

अश्वे १० कौशलादर्थविशेषलाभउक्तिः॥यथा॥कुशलंतस्याजीवतिकुशलंष्टच्छामिजीवतीत्युक्तम् पुनरपितदेवकथयसिमृतांनकथया
मिषाश्वसिति अत्रकुशलमकुशलंवेत्युत्तरेकर्तव्येजीवतीत्युक्तिविशेषाज्जीवितमात्रंलभ्यते॥अन्यधर्माणामन्यत्रारोपणं
माधिः॥यथा॥नीलाब्जानांनयनपुगलद्राघिमादत्तपत्रःकुंभावैभौकुचपरिकरःपूर्वपक्षीचकारभ्रूविभ्रांतिर्मदनधनुषोविभ्र
मानन्वद्यादीत् वक्तृज्योत्स्नासितकररुचंदूषयामासतस्याः अत्रपत्रदानादिपदानांचेतनधर्माणामारोपणमिति॥इतिशब्दगुण
मरीचिः॥अथार्थगुणानाह॥भाविकत्वंसुशब्दत्वंपर्यायोक्तिःसुधर्मिता चत्वारोर्थगुणाः प्रोक्ताः परेत्वत्रैवसंगताः संगतां
तर्भूताः॥तदाहुः॥अलंकाराश्रिताः केचिद्देशान्तर्गताः परे चतुर्थन्तर्गताः केचिदतश्चत्वारएवते॥तत्रभाविकत्वमभिप्राय
पूर्वकाभिधानम् स्वयंदौत्यमितियावत्॥यथा॥दृष्टिहेप्रतिवेशिनिक्षणमिहाप्यस्मद्गृहेदास्पसिप्रायेणास्पशिरोःपितानवि
रसाःकौपीरपःपास्यति एकाकिन्पियामितद्वरमितः स्तोतस्तमालाकुलंनीरंध्रास्तनुमालिखन्तुजरठच्छेदानलग्नयः अत्रो
पपतिप्रतिसंकेताभिप्रायेणैवमभिधानम्॥दारुणोर्थःदारुणपदतासुशब्दता॥यथा॥देवव्रतेवांछतिदीर्घनिद्रोद्रेणेचकर्णे

चयशेषशेषे लक्ष्मीसहायस्यतवाद्यवस्तवात्सल्यवान्द्रौणिरयंसहायःअत्र॥मुमूर्षतिमृतेचेत्यर्थेईदृक्प्रदत्ताक्रमेणयद्वस्तुतत्क्र
ममिधानम्॥पर्ययोक्तिर्यथा॥प्रथममरुणच्छायस्तावत्ततःकनकप्रभस्तदनुविरहोत्ताम्यत्तन्वीकपोलतलयुतिःउदय
तिलतोष्णतर्धसप्तमःक्षणदामुखेसरसविसिनीकन्दच्छेदच्छविर्मृगलांछनःपत्रविशेषणद्वाराविशेष्यलाभःसप्तधर्मिता॥
यथा॥अयमुदयतिमुद्राभञ्जनःपद्मिनीनामुदयगिरिवनालीवालमन्दारपुष्पम् विरहविधुरचक्रद्वन्द्ववन्धुर्विभिन्दन्कुपि
तकपिकपोलक्रोडताम्रस्तमांसिअत्रपद्मिनीप्रकाशदीनांसूर्यनियतत्वात्तद्भाभः॥इत्यर्थगुणमरीचिः॥८॥इदानींवैशेषि
कांगुणनाह॥पदवाक्यतदर्थेषुयेदेषाःपूर्वमीरिताःतेषांक्वचिददोषत्वंयत्तद्वैशेषिकोगुणःउक्तानामेवदोषाणांविषयाव
स्थादिभेदाद्याददोषत्वंसदैववैशेषिकगुणत्वमित्यर्थः॥केचित्तु॥अतेषामेवदोषाणांस्थानेष्वेतेष्वदोषतापरंनत्वस्तिगुणतापार्थ
क्यमनयोर्यतःअन्येतुक्वचिददोषतामात्रेक्वचिद्गुणतापितत्रसहृदयानामेवप्रतीतिःसाक्षिणी॥तदाहुः॥अलङ्कारेगुणेदोषेरसे
वकाव्यसम्पदाम्प्रतीतिरेवविदुषांप्रमाणमवसीयते॥श्रीपादस्तु॥रसोत्पत्तिप्रतिबन्धकतयैवैतेषांदोषतायत्रकेनापिनिमि

सैननरसप्रतिबन्धस्तत्रादोषत्वमुचितमेवेत्याह तत्रपदेषु यथासम्भवमाह अनुप्रासेषु नोक्तम् ॥ यथा ॥ महारष्ट्रे तु नोष्टिणः इत्यादौ श्ले
 षादीनां प्रयुक्तता येन ध्वस्तमनोभवेन वलिजित्वायः पुणस्त्रीकृतौ योगङ्गं च दधेऽन्धकस्य करे यो वर्हि पन्नप्रियः यस्याहुः शशिमच्छि
 रोहर इति स्तुत्यं च नामा मराः सोऽव्यादिष्ट भुजङ्ग-हारवलयस्त्वा सर्वदोमाधवः अत्रस्य शब्दो गृहे मिथ्यस्तुतौ न सन्दिग्धम् ॥ यथा ॥ एषु
 कार्त्तस्वरपात्रं भू धितनिः शेषपरिजनं देव विलसत्करेणुगहनं संप्रतिसममावयोस्तदनम् नव्यर्थे यमकादिषु यथा दधत्युरेज हयमुर्व
 शीतलं भुवोगते वस्वयमुर्वशीतलम् वभौमुखेनाप्रतिमेन काचन श्रियाधिकायां प्रतिमेन काचन ॥ अत्र च मत्कारः नाश्लीलं भगवत्यादिषु
 ॥ तदाहुः ॥ भगिनी भगवत्यादौ शिवलिङ्ग-गुहादिषु अभिप्रेतकुमार्यादौ त्वश्लीलं नैव दुष्यति अश्लीलत्रयमत्रोक्तमिति ध्येयम् ॥ दण्डितु ॥ नि
 छूतो क्षीर्णवांस्त्पादिशीणवृत्तिव्यपाश्रयम् अतिसुन्दरमन्यत्र ग्राम्यकक्षां विगाहते ॥ तद्विदेनाप्रतीतकम् यथा सर्वकार्यशरीरेषु मुक्ता
 गस्कन्धपंचकम् सीगतानामिवात्मान्यो नास्ति मन्त्रो महीभृताम् सहायाः साधनोपायादेशकालौ वलात्रलौ विपत्तेश्च प्रतीकारः पञ्चा
 ङ्गेन मन्त्र उच्यते रूपं संशय संस्कारो वेदनानुभवस्तथा इति वैयाहः शरीरेषु मन्यन्ते स्कन्धपंचकम् ॥ इति भार्गवसर्वस्वे ॥ नासाध्वनुकृतौ

हुंहुंहुंननममेतियुवत्याप्रलितंजयतिमानधनायाः इत्यादौ नापिलक्षणादाववाचकम् ॥ ५ ॥ ५ ॥ लक्षणादेरशक्येयवृत्ति
त्वादिति हृदयम् ॥ इदानीं वाक्येषु यथासम्भवमाह ॥ प्रतीत्यवाधान्नन्यूनम् ॥ यथा ॥ तस्य संवृतमन्त्रस्य गूढाकारेङ्गि-तस्य च फलानुमेया-
प्रारंभाः संस्काराः प्राक्तना इव यत्रान्यलिङ्ग्यापदेनास्ति तत्रास्तिर्भवति वा प्रथमपुरुषे प्रयुज्यते इति न्यायेन यत्र तद्वयेन नापत्तिस्तत्र तद्वप-
णमित्यर्थः सर्वप्रकरणादिनापदान्तरस्य लाभे द्रष्टव्यम् ॥ अत उक्तम् ॥ प्रतीत्यवाधेदिति पादभेदे विसंधिर्न ॥ यथा ॥ यद्यपि न दतिस-
शेषं मृगपतिपुरतौ पिमत्तगोमायुः तदपि न कुप्यति सिंहो असदृशपुरुषेषु कः कोपः इन्द्रस्याशुचिशूकरस्य च सुखे दुःखेन नास्त्यन्तरं
स्वेच्छाकल्पतया तयोः खलु सुधाविष्ठा च काम्याशनम् रंभाचाशुचिशूकरी च परमप्रेमास्पदं मृत्युतः संज्ञासो असमः स्वकर्मगतिभि-
श्चान्योऽन्यभावः समः ॥ इति शान्तोदाहरणम् ॥ इह यद्यपि यदलिखितसंधिविरहो न दोष इति तथाप्यनुशासनविरुद्धत्वादिसदृशपुरुषे-
ष्विति पठनीयम् नव्याकीर्णन्तु सापेक्षे अथ प्रजानामधिपः प्रभाते जाया प्रतिग्राहितगन्धमाल्याम् वनाय पीतप्रतिवद्धवत्सां पशोधनौधेनु-
मृषेर्मुमोच ॥ इत्यादौ ॥ नान्यवाक्ये समाप्ता समाप्ता पुनरात्तर्कवाक्यभेदेन दोषः तं शरैः प्रतिग्राहकालिङ्गे गजसाधनः पक्षच्छेदोद्यते

शक्रशिलावर्षिब पर्वतः॥ यथावा॥ न किलानुपयुस्तस्परान्नोरक्षितुर्यशः व्यावृत्तायत्परस्वेभ्यः श्रुतोतस्करतास्थिता समस्तेयतिभङ्गेन
 पञ्च कल्याणानां त्वमसि महसां भाजनं विश्वमूर्त्तिधूर्यसह्यामलमपि भृशं धेहि देव प्रसीद यद्यत्यापं प्रतिजहि जगन्नाथ नम्रस्य तन्मे भद्रं भ
 द्रं वितर भगवन्भूयसे मद्गन्तव्य विरुद्धं न तथा वाक्ये विरुद्धं धियमुत्पादय त्वित्यभिप्रायेण प्रयोगे तन्न दोष इत्यर्थः वालादौ नार्थवर्जितम् आदि
 पदेन वीरवातुलादि परिग्रहः क्वाकार्यमित्यादौ वाक्यार्थे यथा सम्भवमाह विरसेना प्रधानके॥ यथा॥ सिन्धो हस्तावलग्नः प्रसभमभिहतोऽप्या
 दयार्थे शुक्लान्तगृह्णन्केशेषपास्तः चरणनिपतितोने सितस्त्रंभमेण आलिङ्गन्त्योवधूतस्त्रिपुरयुवतिभिस्साश्रुनेत्रोत्पलाभिः कामी वार्द्धीपरा
 धः सद्दहतुदुरितं शोभवो वः शराग्निः व्यर्धनकर्मणि ग्राम्ये व्यर्थः पदेः पिशुनये चरहस्पयस्त्विति भारतोक्तेः॥ सर्वत्र हेतुमाह॥ रसहानेरयोगतः
 ॥ अथ सर्वसाधारणमदोषत्वमाह॥ तत्र तत्राभिधातव्येतथानुकरणादिषु उन्मत्ताद्यभिधानेषु कोपि दोषेन विद्यते॥ श्रीपादस्तु॥ तदर्थं ति शये
 शेषेऽन्ये कोपे च धारणे विषादे विस्मये हर्षे पुनरुक्तं न दुष्यति॥ इति वैशेषिकं गुणमरीचिः॥ ६॥ अलेकारस्तु शोभायै इत्युक्तं तच्च साधु गुणवत्य
 विनिर्देशेऽलंकारैः काव्यराजनि जायते न्येव सुषमारत्नालङ्कारैरिव॥ आहुश्च॥ निर्दोषं गुणवत्काव्यमित्यादितत्र च मत्कारविशेषकारित्वमिति

सामान्यलक्षणम् शब्दार्थनिष्ठत्वेनविशेषितंविशेषलक्षणद्वयम् परम्परारसोपकारित्वंतदित्यन्ये तत्रप्रथमंशब्दार्थकारान्विभजते चि
 त्तस्य क्रोसपनुप्रासगूढश्लेषप्रहेलिकाः प्रसोत्तरंचयमकमष्टालंकृतयोध्वनौ तत्रकौतुकविशेषकारिचित्रम् तच्चखड्गचक्रपद्मादिभे
 दादनन्तम् ॥ यदाह ॥ सर्वतोभद्रधेन्वादिगोमुत्रीमुरजादिच गतप्रत्यागताद्याहुश्चित्रकाव्यंमुनीश्वराः तच्चमाधादौसुव्यक्तत्वान्नेहोदाह्रियतेअ
 न्याभिप्रायेणोक्तंवाक्यमन्येनान्यार्थकत यायद्योज्यतेसावक्रोक्तिः एतदेववाक्यमुच्यते ॥ यथा ॥ कोयंहारिहरिः प्रयाह्युपवनंशरवामृगे
 णाप्रकिंकृतसौहं दयितेविभेमिसुतरंकृष्णादहंवानरात् मुग्धेहंमधुसूदनोव्रजलतात्तमेवपुष्पाञ्जितामित्यनिर्वचनीकृतोदयितयामुग्धोहरिः
 पातुवः ॥ वर्णसाम्पमनुप्रासः ॥ सचद्विविधोलाटानुप्रासश्चेकानुप्रासश्च तत्रासकृदावृत्तवर्णोलाटानुप्रासः ॥ यथा ॥ अनङ्ग-मङ्ग-ललङ्कापाङ्ग-म
 ङ्गितरङ्गितैः आसिङ्गितस्ततन्वङ्गाकृतार्थयतुमानसम् अनेकस्यव्यंजनस्यसकृत्साम्यंकेकानुप्रासः नितम्बगुर्वीगुरुणाप्रयुक्तावधूर्वि
 धातुप्रतिमेनतैन चकारसामत्तचकौरनेत्रालज्जावतीलाजविमोक्षमग्नौ पदमेकंहृदाकृत्वातदनुप्रासकाम्पया आदिक्षान्तलिपोका
 दिक्षान्तशब्दविचिन्तयेदितिरहस्यम् ॥ गूढंक्रियागुहादिः यथा ॥ पुंस्कोकिलकुलस्यैर्निर्नितान्तमधुरारवैः सहकारद्रुमारम्यावसन्तेकामपि

प्रियम् ॥ इदं च नाना यदाहुः ॥ क्रियाकारकसम्बन्धगुणान्यामन्त्रितस्य च गुणं तथा समासस्य लिङ्ग-स्य वचनस्य च एकोच्चारणापद्रुतभेदत्वं श्लेषत्वम् येन ध्वस्तमनो भवेत्यादौ ॥ अयं चाष्टधा यदाहुः ॥ विभक्तिपदवर्णानां लिङ्गस्य वचनस्य च भाषाप्रकृत्योर्भेदेन श्लेषासुः प्रत्ययस्य च प्रहेलिकासंस्कृत्यस्तः सा च च्युतासरादत्तासरादिः यथा ॥ विदग्धः सरलोरागी नितम्बो परिसंस्थितः तन्वङ्गालिङ्गितः कण्ठे कलंकूजति कोविटः अत्र विट इत्यत्र विकारस्थाने घकारादाने द्वितीयोर्धो भवति ॥ सा च षोढा तदाहुः ॥ च्युतासरा । दत्तासरो भयं मुष्टिर्विद्रुमत्यर्थवत्यपि प्रसोत्तरमपि द्विविधम् बहिरन्तरश्च तत्र बहिः प्रसोत्तरम् ॥ यथा ॥ प्रायः कार्ये नियुज्यन्ते जनास्तर्बत्र कीदृशाः नाधेत्यर्थं भवेच्छब्देनौवा जीवदकीदृशः ॥ सावधानाः अन्तः प्रसोत्तरं यथा ॥ काहमस्मि गुहावक्तिप्रसेमुष्मिन्किमुत्तरम् कथमुक्तं न जानासि कदर्थयसि यत्सरवे अतुल्यार्थत्वे सत्यनुपूर्वी विशेषविशिष्टनियतव्यञ्जनसमुदायाभासोऽयमकम् ॥ यथा ॥ नवपलाशपलाशवनं पुरः स्फुटपरागपराग-तपंकजम् मृदुलतान्तलतान्तमलोकयत्सुरभिंसुरभिंसुमनोभरैः तच्चैदं संश्लेषेण सप्राशीतिप्रकारमिति चान्यत्र विस्तरः ॥ एतच्चित्र-मिति गोबर्धनः इत्यलंकारशेखरे शब्दालङ्कारमरीचिः ॥ १० ॥ अथार्थालङ्कारान्विभजते ॥ उपमारूपकोऽयं सा समासोक्तिरपद्रुतिः समाहितं स्य

भाष्यविशेषः सारदीपकौ सहेक्तिरन्यदेशत्वंविशेषोक्तिविभाषने एवंस्पुरचीलङ्कुराश्वतुर्देशनचापरे॥तत्रभेदेसतिसाधर्म्यउपमा॥अधि
 कगुणवसयार्सभाष्यमानमुपमानम् निकृष्टगुणवत्तयासमाव्यमानमुपमेयम्॥तंविभजते॥वाक्यार्थीतिशयश्लेषनिन्दाभूतविपर्ययाःसं
 शयोनियमः स्वैवविक्रियेत्युपमादश तत्रवाक्यार्थेनैववाक्यार्थीयत्रोपमीयतेस्रवाक्यार्थीपमा साचहृषीप्रत्येकसादृश्यानपेक्षा॥तस्मापे
 क्षाच॥अथयथा॥कामिनीनयनकज्जलपङ्कजदुलितोमदनमत्तवराहः कामिमानसवनान्तरचारी कन्दमुत्वनतिमानलतायाः॥अन्या
 यथा॥स्वदेननमधीरासमाविर्देशनदीधिति भ्रमङ्गुलिमिवालसकेशरंभातिपङ्कजम् यत्रातिशयधर्मोपन्यासस्तातिशयोपमा॥यथा॥क
 ल्पदुष्मेनजानातिनददातिवृहस्पतिः अयंचजगतीजानिर्जीनातिचददातिच पदश्लेषनिबन्धनसाम्यश्लेषोपमा॥यथा॥तमालपत्राभ
 रणगुणैविलसद्दयाः बालेवैद्यानमालेयंसासकाननशोभिनी यत्रोपमानस्यनिन्द्याप्रतिषेपस्तानिन्दोपमा॥यथा॥नागेन्द्रहस्तात्वचि
 कर्कशत्वदेकान्तशैत्यात्कदलीविशेषाः लब्ध्यापिलोकेपरिणाहिरूपंजातास्तदुर्वीरुपमानवाह्याः यत्रार्ससृष्टज्ञानेनसंसर्गमारोप्यसाम्यप्रस
 ज्जनैसाभूतोपमा॥यथा॥उभौयदिव्योन्निष्टयकृवाहावाकाजगंगापयसः पतेताम् तदोपमीयेततमालनीलमामुक्तमुक्तालतमस्यबसः य

नौपमानस्यैवोपमेयतासाविपर्ययोपमा॥ यथा॥ अथ सुललितयोषिद्रूलताचारुशार्ङ्गैरतिबलयपदाङ्के चापमासज्यकण्ठे सहचरमधुहस्तन्य
 स्तचूताङ्कुरास्त्रः शतमखमुपतस्येप्राजलिः पुष्पधन्वा॥ इत्यादौ॥ यत्रोपमानोपमेययोः संशयकोटितासासंशयोपमा॥ यथा॥ किमिदुः
 किंपदं किमुमुकुरविंवकिमुमुखं किमब्जे किमीनो किमुमदनवाणो किमुदृशो स्वर्गोवागुच्छैश्च कनककलशैश्च किमुकुचौतडिद्यतायवा
 कनकलतिकावा किमवला यत्र तथा व्यावृत्त्या साम्यलाभस्तानियमोपमा यथा॥ कस्ते पुरन्दरादन्यः प्रविमल्लोभविष्यति ऋते सहस्रकि
 रणात्स्वत्प्रतापसमोहिकः यत्रोपमानान्तरविरहतात्पर्येण स्वसाम्यं सास्वोपमा॥ यथा॥ आद्यूर्णितं पद्मलमसियुग्मं प्रान्तद्युतिष्वेत्यजितामृतं शु
 अस्पृश्यास्पाश्वलदिन्द्रनीलगोलामलश्यामलतारतारम् अभेदानुमानवदिह भेदो द्रष्टव्यः यत्रोपमेयमुपमानविकारतयोच्यते साविक्रियोप
 मा यथा॥ हरिणा दधतन्नयमा दधपद्मा त्यद्वापत्राच्च आहत्य कान्तिसारं विधिरंसजत्सुभुवोदृष्टिम्॥ श्रीपादस्तु॥ समभिध्याहारेपमाप्यस्तिः
 सा यथा प्रकृत्यैव मनोहारिवदनं हरिणीदृशः चन्द्रेल्हादकताकस्मात्पद्मकेन परिस्कृतः॥ अत्र सर्वत्र॥ न्यूनाधिकत्वशंकाचेद्भिभागेषु तदि
 च्यताम् किंचिद्दिशेषमादाय भेदो भेदश्च कश्चन काचित्समस्तान्वयिनी क्रियामात्रान्वयापरा विशेषणान्वयाकाचिदुपमाकापितत्परा॥ अ

मय्यनुसृत्य सान्ध्यामाधिर्यपद्यदेवमिधीयते अहोकाव्यस्यमाहात्म्यं समतीव प्रतीयते ॥ तदा हरजशेखरः ॥ समानमधिकन्यूनसजातीयविरोधि च सकुल्यं
 सौदर्कस्यमित्याद्याः साम्यवाचकाः अलंकारशिरोरत्नसर्वस्वकाव्यसंपदाम् उपमाकविवंशस्यमातैवेतिमतिर्मम ॥ इत्यलंकारशेखरे अर्थालंकारे उपमाम
 शिबिः ॥ अतिस्वम्यादपहृतभेदयोरुपमानोपमेययोरभेदप्रत्ययोरूपकर^{म्} यदहं तद्रूपकमभेदोपनुपमानोपमेययोरिति ॥ दण्डिच ॥ उपमैवतिरोभूतभे
 दरूपकमिष्यतइति ॥ तद्भिभजते ॥ विरुद्धं च समस्तं च व्यस्तं रूपकम् स्निष्टं च रूपकं तस्मात्सौख्ये पात्यं च धास्यते तत्रयत्रोपमानविरुद्धोर्थस्तद्विरुद्धम् यथा
 दिवानपरिभूयते^{म्} मनागपि क्षीयते न वा चरमवारिधेः पयसिलुप्तिमाविन्दति न च त्रिदशसु भुवो वदनकान्तिभिर्जीयते यशस्तुहिनदीधि
 तिर्ज्जयति कोपि भूमीपतेः ॥ समस्तं यथा ॥ तस्याबाहुलतापाणिपद्मचरणपल्लवम् मुखेन्दुरसिभ्रमरो सर्वस्वं पुष्पधन्वनः ॥ व्यस्तं यथा ॥
 भुजीमृणाले वदनं सुधांशुः कुन्दानि दन्ताश्ररणी सरोजे स्मितं प्रसूनानि करी प्रवाले पयोधरी भूमिधरी मृगाद्याः ॥ रूपकरूपकं यथा ॥ मुखप
 द्मजरङ्गस्थिन्मूलतानर्तकी तव नरीनर्तिलसत्स्वर्णकेतकी दललोचने ॥ स्निष्टरूपकं यथा ॥ राजहंसोपभोगार्हभ्रमरप्रार्थ्यसौरभम् पुस्त
 तिसुषमांकाचिन्मुखपंककेरुहंसव इदं च समस्ता समस्तादिभेदादनन्तम् लक्षणाप्यत्रैवान्तर्भवति उपमानोपमेययोरभेदप्रतिप्रत्तेः रत्नापि

अ०शे० सत्वात्॥तदुक्तम्॥रूपकलक्षणादिकमिति॥साचद्दिधा॥समस्तासमस्तभेदात्॥तत्राद्यायथा॥उदयतिकनकाचलयोरुपरिचलस्यङ्गजश्र
१५ न्द्रः तदुपरिधनान्धकारः कस्यकृतेधातुरीदृशीसृष्टिः॥अन्त्यायथा॥तामरसेसालसताजलमुचिकश्चिद्विपर्यासः निस्यन्दतालतार्याकथयति
कस्यापिपुण्यानि॥इत्यलंकारशेखररूपकमरीचिः॥अन्यनिमित्तकेवस्तुन्यन्यनिमित्तकत्वापेक्षामुत्प्रेषायथा॥गमनमलसयातैः कुम्भ
चस्तीक्ष्णचाभ्यामविकलकरशेभामूरुकाण्डद्वयेन यदियमहरदेषांहेतुनानेननूनंनिजवपुषिकरीन्द्राः पांसुपूरक्षिपन्ति॥इयंच॥सर्वालं
कारसर्वस्वकविकीर्तिविवर्द्धिनी उल्लेखाहरतिस्वान्तमचिरोढास्मितादिव शंकेमन्येध्रुवंप्रायो नूनंजानामितर्कये इवेत्यादिभिरुत्प्रेषाव्य
ज्यतेकाव्यवर्त्मनि अन्यदभिप्रेत्यान्याभिधानं॥समासोक्तिः॥सैवचान्यापदेशः उच्यते॥यथा॥त्वंपीपूषदिवोपिभूषणमसिद्राक्षेपरिक्षेतकोमा
धुर्येतवविश्वतोपिविदितामाध्वीकसाध्वीकथा एतत्किन्तुतवाप्यरुंतुदमिवधूमो नचेत्कुप्यसेयः कान्ताधरपल्लवेमधुरिमानान्यत्रकुत्रापिसः
किंचिदपनु स्यदन्पार्थप्रदर्शनेसापह्नुतिः॥यथा॥सीत्कारंशिक्षयतिवृणयत्यधरंतनोतिरोमांचम नागरिकः किमुमिलितोनहिनहिसखिहेम
नः पवनः आरब्धानुकूलाकस्मिकसहकारिलाभः समाहितम्॥यथा॥मानापनोदनविधौमदिरेक्षणायायावन्नमामिचरणावयतावदेव नीपसव

सत्त्ववसमीरपुरः सरणिप्रादुर्बभूवुरचिरदूषणगर्जितानि यस्यवस्तुनोयत्स्वभावतातदाख्यानंस्वभावः॥तदेवजातिरुच्यतेयथा॥चलतिक
षंश्चित्पृष्टायच्छतिवाचंकर्षचिदासीनाम् आसितुमेवहिमनुतेगुरुगर्भभगतसास्तुतनुः॥विरोधोद्विविधः॥तत्राद्याः पारमार्थिकाविरोधेपि
ओचित्येनविरोधिताप्रतीयतेयत्रसः॥यथा॥मनीषिताः सन्तिगृहेषुदेवतेत्यादौ॥द्वितीयस्तुयथा॥श्रुतेविरोधसंधानेऽपियत्राभिप्रेतमासा
द्याविरोधः अयमेवविरोधभासउच्यते॥यथा॥भक्तानांकामदस्तुष्टोरुषाकामदहन्नपि अपिज्ञानमयःस्थाणुर्यस्तमीशस्तुवीमहि उत्त
रोत्तरंपन्नसायेत्कर्षः ससारः यथा॥विषयेषुतावद्वलास्तास्वपिगोप्यः स्वभावमृदुवाचः मध्येतासामपिसातस्याअपिसाचिवीक्षितंकि
मपि समस्तबाक्योपकारकत्वंदीपकत्वम् तच्चाभिन्नंरूतत्त्वारकक्रियादिभेदादनन्तम्॥अभिन्नंयथा॥पाणौपद्मधियेत्यादौ॥भि
न्नंयथा॥नृत्यन्तिनिचुलोत्सङ्गेगायन्तिचकलापिनः वध्नन्तिचपयोद्देशुदृशोर्हर्षाश्रुगर्भिणीः अत्रविस्तरभियासर्वेनोदाद्विपते एत
च्चमासादीपकभेदादनन्तम् अत्रपूर्वापरवाक्यार्थयोरुपकार्योपकारकंमालादीपकम् तत्रोत्तरस्यपूर्वोप कारकत्वम्॥यथा॥चारुता
वपुरभूषयद्दसान्तामनूननवयौवनयोगः तंपुनर्मकरकेतनलक्ष्मीस्तामदस्तमपिवल्लभसङ्गः॥पूर्वस्योत्तरोपकारत्वं॥यथा॥सङ्गमा

अ. प्रो.
१६

द्रुणमागतेन भवता चापे समासादिते देवाकर्णययेन येन सहसा यद्यत्समासादितम् कोदण्डेन शराशरैररिशिरस्तेनापि भूमंडलं तेन स्वं
भवता च कीर्तिर तुला कीर्त्या च लोकत्रयम् ॥ समानकालोक्तिः स होक्ति स्माह्वी उदासीनयोस्त्वरप्रतियत्तये कार्यकारणयोरपि ॥ आद्या
पथा ॥ सहर्दीर्घममश्वासेरिमाः संप्रति रात्रयः समं ममं शरीरेण क्षीयन्ते दिवसा अमी ॥ अन्त्या यथा ॥ वर्धते सहपान्यानां मूर्च्छया चूत
मञ्जरी पतति च समं तेषामश्रुभिर्मलयानिलाः प्रयोज्यप्रयोजकयोर्वैयधिकरण्यमन्यदेशत्वम् ॥ यथा ॥ साव्यालावयमप्रगल्भवचसः सा
स्त्रीवयं कातरास्तापीनोन्नतिमत्ययो धरपुगंधते सखेदावयम् साक्रान्ता जघनस्थलेन गुरुणा गन्तुं न शक्ता वयं दोषैरन्यजनाश्रितैरप
टवैजाता स्मद्व्यद्रुतम् कारणे सत्यपि कार्याभावो विशेषोक्तिः ॥ यथा ॥ आवातिवारिधरशीकरवारिवर्षी स्वैरंकदेव वनदुर्ललितः समी
रः अङ्गेर्वितामिनलिनीनवपद्मवनितापस्तथापि सुदृशः शिथिलो न जातः कारणे विना कार्योदयो विभावना ॥ यथा ॥ नाङ्गे पुरत्नाभरणा
मिसन्ति निश्वासहाय्याण्यपि नौशुकानि तथापि सासम्प्रतिसारसक्षादिनेदिने कामपिकान्तिमेति ॥ केचित्तु ॥ अन्यदेशत्वमेव विशेषोक्ति
विभावने अधिकरणह्यमाहाय ॥ अन्येतु ॥ अनयोरेवैकैना परस्यान्यथा सिधिर्व्यतिरेकमाहाय इति गोवर्धनस्त्वन्यामेवान्यथा सिध्यन्त्य

देवत्वमेव विराचकार व्यतिरेकालंकारस्वतिरिच्यत इत्येके ॥ स च यथा ॥ कादाचित्किं द्युतिं धत्ते कलङ्कीक्षीयते न्वहम् देशाकरः कथं कारं
स्वसमनसमः प्रिये एकेनाप्रस्तुतस्यासिद्धिराक्षेपः सोऽपि पृथगित्यपरे ॥ यथा ॥ इन्द्रेण किं सपदि कर्णनरेन्द्रसूनु रैरावतेन किमसौ यदि त
द्वियेन्द्रः रम्यो लिनाप्यलमयं पदितत्प्रतापः स्वर्गोप्ययं ननु मुधा पदितसुरीसा सुखबोधाय बालानामतिकोमलवर्त्मना मया संक्षेपणादि
समलंकारः प्रदर्शिताः यथैतेषां मिथो भेदः परेषां नातिरेकिता तथा लंकारसर्वस्वे सप्रयंचमदर्शयम् ॥ इत्यलंकारशेखरे लंकाररत्नम्
॥ उपमाकाव्यस्य सम्पदां सर्वस्वसा च साधर्म्यमिति इदानीं तस्य प्रतियोग्यनुयोगिना बाह चन्द्रकलाम्बुजदामशिरीषं विद्युत्ता एकनकलता च
रमनककांचनयष्टी दीपः सर्वैरेभिर्व्योषिदुर्ग्या ॥ यथा ॥ शिखेव दीपस्य लते बह्वैमीकले बचान्दी स्रजिवा म्युजानाम् शिरीषपुष्पं स्मरहेमयष्टी
सामिकदा सौचनगोचरो स्यात् रमनकतरुशरणबालम्विकोलङ्ग युग्मंतुहिनकिरणविम्बे स्वञ्जरीटप्रचारः विकचकमलकोशे दाडिमिवीजपंक्ति
स्त्रितयमिदमपूर्वदृष्टमेकत्रचित्रम् तडिद्वाताराधेत्यादौ उद्दिन्नयारत्नशलाकया वेत्पादिदर्शनात् तथा त्वंबर्ण्यत इत्याहुः अत्यंतानंदसमो हृदा
पिप्पिपरिवर्ण्यते ॥ यथा ॥ साकौमुदीनयनपोरमृतैकवर्तिरानन्दपंकजवनीविलसत्त्वताभाप्राणास्मरस्पजनपुण्यतरोः फलानिसाफल्यमसि

म.शे-
१७

जनुर्वाक् गतानजाने शक्तिर्मूर्तिमतीस्मरस्यजगतान्जारीमयंमण्डनङ्कान्तानामुपमानकल्पनकलाकान्तेः समुतेजनम् लक्ष्मीः संसृति
सागरस्यसरसीलावण्यपुण्याम्भसांसागरजव्रजचक्षुषांक्षणमभूदानन्दपण्यस्यली रोचनास्वर्णविद्युद्भिर्हरिद्राभिर्वराटकैः चम्पकैर्हेमकै
तक्वावर्ण्येतितत्तनोर्द्युतिः॥यथा॥प्रत्यग्रपद्मबीजद्युतिकांचनकेतकच्छायं गोरोचनातिगौरवपुरपिसाक्षात्कृतंतस्याः चम्पकदामहरिद्रा
काञ्चनसौदामिनीनन्दनद्वेपयतिकान्तिमेषानिजवपुषापद्मपत्रासी॥इदमथुपलक्षणम्॥तामग्रतस्तामरसांतराभामित्यादेः वेत्रत्वचातु
ल्यरुचांवधूर्माकर्णान्ततो गण्डतलागतानि भृङ्गाः सखेलंपदिनापतिष्यन्कावेदयिष्यन्वचम्पकानि॥इत्यादेश्व॥मोचात्वचःपञ्चषपाटला
नामित्यादेश्व काश्मीरगीरवपुषामभिसारिकाणामाकद्वरेखमित्यादेस्त्वत्तत्साम्यमपिवोधव्यम् तमः शैवालपाषोदवर्हभ्रमरचामरैः यमुना
वीचिनीलारमनीलाद्याभैः समः कचः॥यथा॥नजीमूतच्छेदः सहिगगनचारीनचतमोनचास्येन्दोर्मैत्रीनचमधुकरास्तेहिमुखराः नपिच्छंत
त्केकिन्पुचितमसितोयंनचमणिर्दुस्वादाज्ञातंघनचिकुरपाशेभृगदृशः जानामिजानकिकलिन्दमुताञ्जलेस्मिन्कृतासिहन्तपदिमास्तवकुन्त
लानाम् वीचीपुमालकमलस्रजिशैवलेषुदृश्यंतएवरुचयः कणशः प्रकीर्णाः तारांरदानांबदमस्यचन्द्रंरुचाकचानांचनभोजयन्ती आकण्ठम

एतद्विषयं मधुनिमदीभृतः कस्य न भोजयन्ती कुर्यात्सेनस्य गितहृदया संपुटं हाटकीयं मस्तन्यस्तां च लनिवसना चामरं वारिदाभम् यत्रासीनार
 तिरिव खणिके प्रयसीवीथिकायां विस्तीर्णीते मुकुलितमुखी संज्ञया मौक्तिकानि अंगुल्या यदि निर्दिशेद् रुणिमाला सागुटी विभ्रमं वाचा यद्यप्युद
 यारद वटी बुद्धिरस्सद्युतिः इगंङ्गा यदि नीलिमावितनुते काचस्रजः प्रत्ययं विज्ञेत्तुं वत मौक्तिकानि भवति व्यग्रावणिको यसी ॥ इह मण्युपलस
 नम् ॥ पुनः पुनः काचन कुर्वती कचच्छटाधिया धूपजधूमसंग्रहम् सर्वास्मिन्नेतस्त्किं तव निजभ्रमा च बंधतन्मूर्धजचामरं विरात् इति धूम
 साम्ये बोधयम् पाशः पञ्चहस्तश्च कलापार्थः कचात्पर इति रहस्यम् ललाटमर्धचन्द्रेण हेमपट्टिकाया तथा केशान्धकारादय इश्य भालस्य
 लवर्धे चन्द्रस्तुटमष्टमीयम् एतं यदा साद्यजगज्जयापमनोभुवासिद्धिरसाचिस्तथु अधस्तादन्यकाराणामुपरिष्ठात्कुरंगयोः सिन्दूरविन्दुसुभ
 गदृष्टाकमकपट्टिका वल्लीस्मरधनुर्वीचिभृङ्गलीपल्लवैर्भुवौ ॥ यथा ॥ अथ सुललितशेषिदूलताचारुशार्ङ्गमित्यादि श्यामास्वंगं च कितहरिणी
 प्रक्षितेदृष्टिपातान्ध्रान् च्छायां शशिमिश्रिनां वर्हिभारेषु केशान् उत्पश्यामि प्रतनुषु नदीवीचिषु भूविलासा इह नैकस्मिन्कचिदपिनते चण्डि
 सादृश्यमस्ति भूपल्लवमधुपराजिरुचानिधिस्ते गण्डस्थलीकनकदर्पणदर्पहम्नी हेकम्बुकण्ठशुककिन्नरहंसवाणिप्राणाममासिमदनस्य च जे

३५० शे १८ नमस्त्वम चन्द्रादर्शकपोलस्पसुव्यक्तमव्यवहितश्लोकद्वयं पाणोपदधियामधूककुसुमभ्रान्त्पापुमर्गण्डयोरित्यादिदर्शनात्तथात्वमपि
 वर्णयते सुखस्येन्द्रजदर्यणाः किमिन्दुः किंपदं किमुमुकुरविम्वं किमुमुखमित्यादौ तिलप्रसूनं नाशयाः यथा ॥ बन्धूकद्युतिवान्धवोप
 मधुसूक्तिमधूकच्छविर्गण्डश्चण्डिचक्रास्तिनीलनलिनश्रीमोचनलोचनम् नाशान्वेतितिलप्रसूनपदवींकुन्दाभदन्तिप्रियेप्रायस्त्वं नु
 स्वसेषयाभिजयते विश्वं स पुण्यायुधः कामतूणीकृत्यनासावर्णयते इति श्रीहर्षः नाशार्बशोमृगीदृशाम् नासानालीतिलोपममि तपि पठ
 न्तिकण्ठः कम्बोः समः स्मृतः ॥ यथा ॥ हे कम्बुकण्ठ इत्यादौ कम्बुग्रीवेतद्दृष्ट्वाष्टमान्त्यद्व्यादौ मृगतनेत्रपाथोजतत्पत्रभक्षस्वज्जनेः ने
 त्रज्ज्वरनेत्रकेतकालिस्मराशुगीः ॥ यथा ॥ चकोरनेत्रेणदृगुत्पलानानि मे षयन्नेण किमेष दृष्टः सारः सुधोद्गारमयः प्रयत्नादिधातुमेत
 मपनेविधातुः हरिणादथतन्नयनादथपदात्पदापन्नश्चेत्यादि किमज्जे किमीनाक्वित्यादि नयनेखज्जनकमलेषाद्बुधिलसम्भृणसविस
 खण्डे त्रपुरपिशिरीषपुष्पं मुखमिन्दुस्त्वं शरस्त्रस्मिः चकारसामत्तचकोरनेत्राविलोलनेत्रभ्रमरिर्गवाक्षा पूर्णादलैः काचनकेतकीनाम
 होवपुनर्दृष्ट्यगेबहृष्टिः ॥ केचित्तु ॥ कोशतकीपुष्पसमानकान्तिभिर्मुखैर्विनिद्रोस्त्वणकाणचक्षुषः ग्रामीणवध्वस्तमलक्षिताजने श्विरं दृतीनामुप

रिष्यन्ति कथम् इति माषदर्शनात्कोशातकीत्वेन मुख्यबाणत्वेन नेत्रं वर्णनीयमिति वदन्ति ॥ अन्ये तु ॥ तथा प्रचुद्धा नमधन्द्रकास्याप्रफुल्लच
सुः कुमुदः कुमाय्याः प्रसन्नचितस्तलिलः शिवो भूत्वां सज्जमानः शरदे बलोकः इति दर्शनान्नेत्रे कुमुदोपममित्याहुः प्रवालविम्बं
बधूकपल्लवैरधरोष्ठकौ वर्ण्यो माधुर्यमाश्रित्य यावन्मधुरवस्तुभिः पुष्पं प्रवालौपहितं यदि स्यान्मुक्ताफलं वा स्फुटविद्रुमस्थम् तत्र
नुकुम्भाद्विशदस्य सस्यास्ताम्राष्टुपर्यस्त रुचः स्मितस्य तन्वीर्या माशिरवरदशनापक्वविवाधरोष्ठी मध्ये स्यामाचकितहरिणीये
राणां निम्नमाभिः श्रोणीभारदलसगमनास्ते कनम्रास्तनाभ्यां यातत्रास्ते सुवति विषये सृष्टिराद्येव धातुः बधूकद्युतिवाग्धो यमध
रद्वन्द्विजवाप्यत्र वर्णनीयेति गोवर्द्धनः माधुर्यमाश्रित्येत्यादि यथा ॥ त्वं पीयूषदिवो विभूषणमसीत्यादौ मुक्तामणिकनारं मदादिमीकुन्द
कोमलं तामाभिश्चरहावर्ण्याः कुर्यासेनस्पगितेत्यादौ तन्वीर्यामाशिरवरेत्यादौ तदन्तानागरंगानि छेलङ्गानि पयोधरी भोष्ठाधरोचवि
मिस्तामिफलमयीप्रिया दमनकेत्यादि नमूकद्युतीत्यादि ॥ तत्कोरकैर्यथा ॥ अधरः किशलयमैघ्रीपद्मौ कुन्दस्पकोरकादन्ताः कः कौके
कौकौकाम् ग्रहसंतिहसतीहसन्तिहरिणास्याः तारारदानामित्यादि वाणीहंस्तानि शुक्किनरैः वेणुकौकिलवीणाभिर्मोधुर्यमधुरैः सह य

अ. शे.

१६

था ॥ हे कस्तुरिण्युक्तकिन्नरहंसवाणीत्यादि तस्य गोपुर्हिरेफाणां कर्णोत्पलनिपातिनाम् स्वरसंवादिभिः कण्ठैः शालिगोप्योजगुणान् क
ण्ठः किमस्याः पिकवेणुक्षीणास्तिस्त्रोजिस्तुत्रयतिन्निरेखः इत्यन्तरास्तूयतकाचिदन्नलेन भैमीकलमालपन्ती माधुर्यमित्यादि मधुद्रोणी
वमन्दास्तरन्दा मन्दश्चिवत् सुधासारदेवद्रासागोणीवाणीतवप्रिये बाहुर्विसेन विद्युद्वल्लिमृणालैर्विसमृणालयोरवान्तरभेदविवसयोक्तम् अ
स्य भुजाभ्यां बिजिताहि सार्त्किं एथक् रोग्य हाततत्प्रसूनम् इहे सतेतन्नुगृहाश्रितैः कैर्न गीयते वाकरस्य लोकेः विद्युन्मृणालसुभगा बाहुवल्लीमृ
गादृशः यूनां सुकण्ठकाण्डेषु जाता कनकशृङ्खला करस्तुपद्मेन पल्लवविद्रुमाभ्याम् करकिशलयेन सुदृशागसरित्यं कजेनेव शिथिलितविद्रु
ममहसास्पृष्टे हं चेत्तन्नलेन भे चन्द्रकलाकुन्दकोरकैश्च नखाः यथा ॥ निर्भर्त्सिताशोकदलप्रसूतिपाणिद्वयं चारुनखं तदीयम् नखोदितेन्दुप्रतिम
स्य चोभां योमनः प्रदोषे विफलीचकार निर्दोषरत्नसुभगैः कुन्दकोरककान्तिभिः नखैः कमलपत्राणिवालाचक्रे एथक् एथक् पूगाक्षतवकोर
कविस्वतालगुच्छैर्भकुम्भाद्रिघटेशचक्रेः सौधीरजं धीरकवीजपूरसमुद्गच्छेलङ्ग फलैरुजः यथा ॥ कनकक्रमुकायितं पुरस्तादथ पङ्केरुहकोर
कायमानम् क्रमशः कमलायमानमास्ते सुदृशो वसुधैव कुटुम्बकम् कलशीयतिकुचकमलं कमलीयतिलोचनभ्रमरः अणुकीयति पुनरस्य

हरिणदृशः प्रत्यहं मध्यः स्तनविल्वद्वयैतस्यः प्रययौ चक्रवाकताम् उड्डीय पुनरद्रीर्णजहार विपुलश्रीयम् चिरप्रवासिस्तववाटिकायां वि
भर्तिवत्वारिफलानि विहृत सौवीरजम्बीरकवीज पूरतालान्यसौधास्पतिकिनजने स्वगौवागुच्छैवेत्यादिस्वयंभूः शंभुरंभोजलोचनेत्वत्य
योधरः नखेनकस्पधन्मस्पचन्द्रचूडोभविष्यति संपुटं हाटकीपमित्यादिदमनकतरुशाखालम्बिकोलङ्गः सुगममित्यादिमहतोपिमहीयांस
मक्षियांसमजोरपि त्वत्प्रसीकं विदुर्नूनमणुमधेनभस्तनि रेखाकान्तातिसुश्या मारोमालिस्तेनतादृशैः शैवालधूमभृंगालिखताद्यैरुपमी
यते नभोवितादुच्चलिताभुजङ्गीरोमालिरास्येन्दुसुधालिलिप्तुः समीक्ष्यकेशवलिबर्हिमालामुरोजगिर्योः समलीयतान्तः सुगममिदम् नाभी
रसासलासर्तद्वदकूपनदादिभिः यथा॥ मदनसरितमेतांगाहमानोजनोसौजघनपुलिननाभीमण्डलावर्तरम्याम् मुखकमलसनाथामुल्लस
द्रुतलोभिषिरविरहहस्ताशापासमुक्ताञ्जकार स्वग्नाभिकूपः पातालेनितम्बस्तवमेदिनी पयोधरस्तेहेमाद्रिस्त्वममासिजगत्रयम् हृदनदसरो
सिन्धुमिषिषसीतटिनीरसात्मकञ्जवपुः तदपितलोदरिसंप्रतिकथमिवसंतापमातनुषे वलीतटिन्यातद्रूपैस्तत्तमैः प्राशादिभिस्तदाह त्रि
वलीपाशैस्तमातथावद्धः कामस्यसोपानमिवप्रयुक्तमितिष्टुंकांचनपट्टकैः मुक्तावलिस्तेरदनाः पृष्ठंकांचनपट्टकम् नखांशवस्तेरत्नानिम

येहीप्रसिद्धिप्रिये शब्दग्रतलशून्याणुवेदोसिंहादिभिः समः मुष्टिग्राह्योभवेन्मध्यः अत्रमध्यस्यातिसूक्ष्मतयातत्प्राधान्येनोपमानता अतः
 स्वमुष्टिग्राह्यतातलप्रमाणता सूक्ष्मत्वादेवमध्येनून्यताच अतएवसदसत्संशयगोचरोदरीत्यपिचर्णयन्ति जघनं पुलिनोपमं॥ यथा॥ मद-
 मसरितमेतामित्यादि पीठप्रस्तरभूचक्रेर्नितम्बः परिवर्ण्यते॥ यथा॥ नितम्बः स्वर्णपीठस्तेतबाहु-त्पञ्चपल्लवाः ज्योत्स्नेन्दुपुष्पपीपुष्पफे-
 षण्यसिंहासितवय तपनीयशिलासोभाकटिरित्यादि नितम्बस्तवमेदिनीत्यादि चक्रेणविश्वंयुधिपुष्पकेतुः पितुर्जितंवीर्यसुदर्शनेन ज-
 गजिगीर्णस्पमुनानितम्बमयेनकिं दुर्लभदर्शनेन विभ्रम्पतञ्चारुनितम्बचक्रेदूतस्पदृक् तस्परवलुखलन्ती स्थिराचिरादास्ततदूररम-
 स्वभायुपाश्लिष्यकरेणगदम् रथचरणविशालग्रीणिलोलेस्त्रोचेतिमापाञ्चक्रान्तरद्वयसाम्यमप्यत्र ऊरुस्तुकरिहस्तेनकदल्याकरभेनच॥
 यथा॥ कदलीकदलीकरभः करभः करिराजकरः करिराजकरः भुवनत्रितयेपिविभर्तिसुलामिदमूरुपुगंनचमूरुदृशः चरणः पल्लवभोजस्यस-
 पप्रवालकः यथा॥ विजितप्रवालपल्लवकवलीकृतप्रोल्लसत्सुखमे पदकमलैकमलायाः लुठदलकः पातुदेवकीसूनुः अभ्युन्नतांगुष्ठनखप्र-
 भाभिर्लसिपणाद्रुगमिवोद्गिरितौ आजहृतुस्तच्चरणीष्टयिवांस्तत्परविन्दन्निपमव्यवस्थाम् पूर्णं हुनाङ्गु-ष्ठनखौ॥ यथा॥ यशः पदाङ्गु-ष्ठनखौ

स्वयं विभक्तिपूर्णेन्दुसुहृदयया कलाश्रुतुः षष्ठिरुपैति वासैतस्योक्तये सुभुविमाननास्यात् गमनेहं सहस्तिवत् ॥ यथा ॥ गमनमजसक्यैरित्या
दि साराजहंसैरिवसंस्तर्त्तामीगतेषु लीलाज्जितविभ्रमेधित्यादेकटाक्षायमुनावीचिभृङ्गवलिषामृतैः हालाहलम्याविलसत्तुधावाभृङ्गव
लीलायमुनार्मयोद्या निशाणपृष्ठमदनेषवोवापद्मकटाक्षाहरिणेषणायाः ज्योक्तेन्दुपुष्पपीयूषफेमकैरवकडसः इत्यादि हसोहास्यं ॥ यथा
ज्योत्स्नापुष्पपीयूषइत्यादि नूनेते चोरितातन्विस्मितेक्षणमुखद्युतिः स्नातुमंभः प्रविष्टायाः कुमुदोत्पलपङ्कजैः मुक्ताप्यन्नगजनीया मुक्ता
फलैवास्फुटविद्रुमस्थमित्यादेः दर्शनेवमद्व्यादि यथा ॥ धवलपद्मिजगदस्विलं प्रावयदिवविश्वमेवविशिष्टैः वमदिवकमलसहस्रेलोच
नमेणीशैजयति श्वासस्तुसुरभिसमः वहन्ति प्रातरं भोजसौरभोद्गारवासिताः मंदं मंदममीवातानि श्वासास्तावकाद्वह हंससारसशब्दाभ्याव
र्ण्यतेनूपुरध्वनिः ॥ यथा ॥ साराजहंसैरिवेत्यादि लीलाचलत्प्रीचरणारुणोत्पलस्फुरत्तुलाकोटिनिनादकोमलः शीरेरुचानूपमया हरन्मनः स्व
रन्तरादुन्मदसारसारवः अन्नप्रीपादानुसारिकविकल्पलताकारएतावदधिकमाह वेण्याः सर्प्याः सिभृंगाल्यो धम्मिल्लस्यविधुंतुदः सीमन्तस्था
ध्वदण्डौ च भ्रुवोः सप्येकपाणकौ दन्तस्य जीरकाज्ञेयामदिगकुमुदेदृशोः जिह्वार्यास्त्वं च लोदोलानासायः पाटली तथा ॥ वल्लरीलहरीपाशः स्व

स्वभावाद्दृश्यस्य प्रकाशस्येभ्यः पल्लवश्च नखस्य तु रक्तपुष्पाणि नाभ्यास्तु विवराम्भोरुहेसमे कीचिसोपाननिश्रेण्यस्त्रिवल्पा इति च
 स्त्रियाः पुंसामनुवृत्तवत्त्वात्स्वकन्धस्य सन्निभौ भुजौ वज्रस्य गमनमुष्णमित्यभि कीर्तितम् ॥ गोवर्द्धनस्तु ॥ शरीरतद्वयपथयोर्वर्णनीया
 सुप्रकाशं रौप्यं रौप्यमृदुता कार्श्यमतिकोमलता तथा कान्तिरौज्ज्वल्यमाखल्यमित्येते वपुषो गुणाः केशस्य दीर्घकौटिल्यमृदुत्वमिष्टमीलताः क
 पेक्षेसाधना कण्ठे ग्राहीयस्त्वेति रेखता नेत्रे रौप्यं विशालत्वं लोलता पांगदीर्घता नीलता प्रांतलौहिर्यं चैत्यमिष्टपद्मता अधरेत्यन्तमा
 धुर्यमुच्छ्रयस्त्वं सुरसता दन्तस्य चेतलौहित्यं दान्तिं शक्तातिदीप्तता माधुर्यं स्पष्टता वाचां मृदुता समता भुजे करेति मृदुता शैत्यं सर्वभागे
 च शोणता स्तने रसमाग्र्यं तेन स्पष्टिस्तरदृष्ट्यान्दुकाः सैम्यं स्तंभार्द्धं सौम्यं श्यामता नाभिगामिता कान्तिरुत्तानुपूर्वत्वं जंघयोर्नीतिदीर्घता
 अत्यल्पमन्दसाधैत्यं निष्ठासेतुसुगन्धिता ॥ इत्यादि ॥ मया संक्षेपशिलेन गच्छतामृदुवर्त्मनि सर्वेषामविरोधेन दिङ्मात्रमिह दर्शितम् ॥ इत्य
 तंकारणोच्चार्यो विहर्षेण मरीचिः ॥ इहानीं पुरुषवर्धनमाह ॥ इहामत्यन्तपीनत्वमुच्चता दीर्घबाहुता अत्र पुंसां मिति वस्तुव्ये प्रापशः कवीनारा
 जानुसमवर्णनीया भवन्ति ताननगद ॥ ते महर्षिणा राजा मित्युक्तम् यथा ॥ व्यूढोरस्कोरुषस्वकन्धः श्वत्थप्रोभुर्महाभुजः ॥ इत्यादि ॥ सुगार्गलभुजौ

येन्द्रपुत्रस्तपोभद्रस्तकैः ॥ यथा ॥ युवायुगव्यापतबाहुरस्त्रिदि भुजेभुजगेन्द्रसमानसारेदत्पादौ अमुष्यदोर्भ्यामरिदुर्गलुठनेधुर्वगृहीता
 गिलदीर्घक्षिपता ॥ यथा ॥ धिक्कसन्नचगेपुरस्फुरत्कपाटदुर्ध्वतिरः प्रसारिता मागेन्द्रगमनः पीनमैरावतकरापतम् दोर्द्विभुवनगारस्तभराजा
 ममर्षसः ॥ यथा ॥ कपाटेनशिलापहेनवर्ण्यते ॥ यथा ॥ युवायुगव्यापतबाहुरस्त्रिदि मध्येकार्श्यम् ॥ यथा ॥ भवन्तिनाथोपमुदग्रबाहु विशा
 लबाहुस्तुष्टमध्यः इत्यदि ॥ उच्चतत्पदेयथा ॥ कूर्माकारं चरणपुगलं धृतदिग्दन्तिशुण्डादण्डावूरुभुजपुगमपि व्यक्तनागेन्द्रशोभम् प्रायः
 दृष्ट्वापरिधयेतस्ममयीन्यदार्थाः नेकीकृत्यन्निभुवनसृजानिर्मितायस्पमूर्तिः स्तनयोरिवनारीणामत्यन्तस्वच्छताहृदि ॥ यथा ॥ सा
 निर्मलेतस्मनधुकमास्ताहृदिस्थिताचप्रतिबिंबिताच ॥ ५ ॥ ५ ॥ कियत्यमृताकियतीचमयापञ्चेषुयणालिरिवव्यलोकि नारीस्त
 नमस्तु ॥ यथा ॥ प्रतिफलितंगलगरलंकज्जलसुखापयोधरेदेव्याः प्रातः प्रोद्धितुमिच्छम् गिरिजाहसितोहरोजयति कान्तिप्रयोजकं यावस्ता
 वस्तुद्वयवर्ण्यते तद्वदोषिद्वयं कृतावरोहस्पृहयादुषानहौततः पदेरेजतुरस्पविभ्रती तयोः प्रवालैर्वनयोस्तथाभुजेर्नियोदुका मेकिमुच्यते
 कर्मणि धातुताम्राधरः प्रोमुर्देवदारुदहद्भुजः प्रकृत्यैवशिलोरस्कः सुव्यक्तोहिमवानभूत् चन्द्राननचन्द्रदिग्मृगलोचनमृगशिख्यनसृग्म कर्मकम्

अ. शे. लपत्राणामेवैतस्यानुकारिणी इत्यादि ॥ विस्तृतमन्यत्र इदमुपलक्षणम् ॥ आह्लादस्वपुरस्कारेण चन्द्रादिसाम्यमुभयोरपि ॥ यथा ॥ इति द्विजेनेदिज
२२ गजकान्तिरित्यादि इन्दुप्रभामिन्दुमतीवभावे इति स्फुरत्कमलपत्राभ इति श्रुतयोधे प्रतापे गन्पादिष्वजाद्यैः कीर्तिश्रवणादिशुभकैः करेपद्योर्ध
रखादिपदेन त्रध्वजादिकम् गमने हस्ति सिंहान्याकाङ्क्षं च भुजादिषु ॥ स्फुटमिहोदाहरणम् गमने यथा ॥ पूर्वयथा देवपतेर्नियोगे मूर्तवह
न्याभ्युक्तवाणहस्तः प्राप्तस्तथैवाशुगजेन्द्रगामी प्रोद्दिद्यमानेन वयौवनेन ततो मृगेन्द्रस्वमृगेन्द्रगमीत्यादि स्फुरत्तरपदेन्या प्रपुङ्गवर्षभकुञ्ज
राः सिंहशार्दूलमागाद्याः पुंसि श्रेष्ठार्थवाचकाः आदिपदादृषभोपिकर्तव्यारत्नसिंहाद्या नरराजादितः पदात् विशेष्यभावोद्युसदं नरभूमिवि
शेषणात् यद्यन्तामुद्रिकाद्युक्तान्तद्वर्ण्यमुभयोरपि किन्तु शिष्टप्रयोगोऽत्र मया कल्पतयेष्यते ॥ इत्यर्लकारशेखरे पुरुषवर्णनमरीचिः ॥ इदानीं
सादृश्यप्रापकप्रकारनाह इत्याद्यैः प्रतिमानाद्यैस्तमानाद्यैर्निर्भादिभिः वन्धुचौरारिवंशाद्यैः सादृश्यप्रतिपत्तयः ॥ तदाहुः इवादीरिति ॥ इवव
दायथाशब्दाः समाननिभसंनिभाः तुल्यसंकाशनीकाशप्रतिमाप्रतिरूपकाः सदृक् सदृशसंवादिशब्दाः सादृश्यवाचकाः ॥ प्रतिमानाद्यैरि
ति ॥ प्रतिमाने प्रतिविम्बप्रतिमाप्रतियातना प्रतिच्छायाप्रतिवृत्तिरर्चोपुंसि प्रतिनिधिरूपमोपमानं स्यात् ॥ समानाद्यैर्निर्भादिभिरिति ॥ वाच्य

लिंगाः समानश्च सदृशः सदृशः सदृक् साधारणः समस्तुल्यः सुरुत्तरपदेत्वमी निभसंकासनीकाशप्रतीकाशेषमादयः वंधुरिति वन्धुर्मि
त्रं वयस्पृष्टप्रेयान्प्रीतः सुहृत्सखा उपमानोपमेययोरेवम् ॥ चौरैरिति ॥ चौरैकागारिकस्तेन दस्युतस्करमोषकाः प्रतिरोधिपरास्कन्दिपाठ
चरमलिम्लुचाः मुखकान्तिचौरश्चन्द्रइत्यादिकर्तव्यम् ॥ अरीति ॥ रिपुवैरिसपत्नारिद्विषद्वेषणदुर्हृदः द्विद्विपक्षाहितामित्रदस्युशान्नवश
प्रथः अभिघातिपराएतिप्रत्यर्थिपरिपन्थिनः चंद्रस्पवैरिमुखंइत्यादिकर्तव्यम् ॥ वंशाद्यैरिति ॥ संततिर्गोत्रजननकुलान्यभिजनान्वयोवं
शोन्वयायः संतानः सर्पिडास्तुसनाभयः समानोदर्यसोदर्यसगर्भ्यसहजाः समाः सगोत्रवान्धवज्ञातिवन्धुस्वस्वजनाः समाः चन्द्रगोत्रं
चन्द्रसोदरंमुखमित्यादिकर्तव्यम् ॥ प्रकारान्तरमाह ॥ भूतकाद्यैश्चभूत्याद्यैर्न्यक्कारणैः क्रियापदैः सन्देहततद्वाक्याद्यैः सादृश्यप्रतियद्यते
भूतकाद्यैरिति भूतकाभूतिभुक्कर्मकरोवैतनिकश्चसः मुखस्पभूतकश्चन्द्रइत्यपिबोद्धव्यम् ॥ भूत्याद्यैरित्यादि ॥ भूत्येदासेर्पदासेरदासगोप्य
कचेरकाः नियोज्यर्किकरप्रेष्यभुजिष्यपरिचरकाः मुखदासः शशीत्यादिकर्तव्यम् ॥ न्यक्कारणैरिति ॥ न्यक्करोवितिरस्तुर्वन्प्रतिक्षिपतिभ
त्सिति आक्रोशत्पवजानातिकर्तव्ययतिनिन्दति विडम्बयतिसंरुद्धं सतीर्ष्यत्यसूर्यति त्वन्मुखं चन्द्रं न्यकरोतिद्वितीयेपन् तृणीकृतमधि

सिद्धिर्निरस्तचलपुरुषतम् अनाहतमवस्थितमभोजनमुखेन्दुना ॥ सन्देहेति ॥ यथा ॥ किमिन्दुः किंपदमित्यादि तत्तद्वाक्येति ॥ तस्यपुष्पाति-
 सेभापयतस्पर्कान्तिविलुपति तेनसार्द्धविग्रहणं तिलुलान्तेनाधिरोहति तत्पदं पदं धत्ते तस्य कक्षां विगाहते तमर्थमनुबन्धासितच्छीलंत-
 निरोधति सस्पचानुकरोतीति तमर्थमनुविंदति आकारयत्याहुयते जिगीषतिसंस्कृतम् विधिरभोजसाम्राज्ये मुखेन्दुमभिविध्वति तस्या
 मुखेन सङ्गं कश्चिन्मर्त्यं कर्तुमिच्छति भवतीन्दुर्न दासो पितृदास्यं चेत्किमिन्दुना चन्द्रमूर्ध्नि पदं धत्ते यथा चंद्रप्रतपसि लीयते चन्द्रमाः का-
 पि विभेति च पक्षायते ॥ दण्डातु ॥ प्रतिबन्धसंस्कारादिसजातीयानुवादिनः सलक्षणसंप्रसाभसवर्णतुलितादिकम् कल्पदेशीयदेशादिये चान्य-
 नार्थवाचिनः समासश्च बहुव्रीहिः शरां कवचदनादिषु भवन्तीति वादिशब्दाश्च सादृश्यं प्रतिप्रत्यये ॥ इत्याह ॥ कवीनां परनामैव चराचरविलक्षण-
 भकर्तुमन्यथा कर्तुं कर्तुं पासमतेजवत् ॥ इत्यलंकारं शेषरेवर्णकरत्नम् ॥ इदानीं कविप्रदायस्य सर्वापेक्षया भार्हितत्वं दर्शयन्नाह ॥ असतो-
 पिनिबन्धेन सतामप्यतिवृधनात् निपमस्य पुरस्कृत्य प्रदायस्त्रिधा कवेः असतो पीतिवस्तुगत्या यन्नभवति तदपि कविभिर्वर्ण्यते ॥ यथा ॥ र-
 तानिपमत्तत्रादौ ॥ सा यत्पजसाशये जलेभायंतभेनद्यामभोजाद्यं न देष्यति तिमिरस्य तथा मुष्टिग्राह्यत्वं सूचिभेद्यता शुक्लत्वं कीर्तिपुण्यादौ

कार्त्तिकीर्त्ययादिषु प्रसापेरक्ततोषस्वेरक्तत्वंक्रोधरागयोः ज्योक्तापानेचकोराणां प्रवालसर्ववीरुधाम् केसराशोकपोस्तन्निगण्डुषात्याद
 पाततः मसामरेपिपुष्पाणिरेमसिखिवलिखिपाम् ॥ सुतामपीति पारमार्थिकमपिननिवद्यते ॥ यथा ॥ वसन्तेमालतीपुष्पेफलपुष्पेचचन्दने
 कामिदन्तेषुकुंशर्माकुण्डलेषुचरक्ततासारीणंरूपमतापातः स्तनयोर्वम्रतातथानिबभक्ष्येति हिमवत्येवभूर्यत्वकृत्वंदनंमलयेपरम् हेमन्तं
 पितृपेताकासर्वदाकमलस्वितिः ॥ किंच ॥ सामान्यग्रहणेरीकुंशपुष्पाम्भ्रकृन्नाससां ध्वजचामरहंसानोहारस्पवकभस्मनोः कृत्स्नत्वंस
 र्वस्वद्विषेयपारिधिरीरुधाम् भिन्नकाचासुराणांचधूमपंकशिरोरुहाम् लौहित्येधातुमाषिकजवारत्नविचस्वताम् पद्मपल्लववन्धूकदा
 दिमीकरजादिषु पीतत्वंशालिमण्डूकवल्कलेषुपरागके वर्षास्नेवशिखिप्रौढिर्माधवेचपिकध्वनिः ॥ अन्यच्च ॥ कमलासम्पदोः कृत्स्नहरितो
 नीगसर्पयोः पीतलोहितयोः स्वर्णपरागाग्निशिखासुच चन्द्रेशशैलयोः कामध्वजेमकरमत्स्ययोः दानवासुरदैत्यानामेकमेवाभिसंहितम्
 ॥ अथिच ॥ चिरन्तनस्थपितयाशिवचन्द्रस्पचालता गगनवामौलितोषण्या देवाम्बरजतः पुनः भुवनानिनिबध्नीयान्नीणिसप्तचतुर्दश चतस्रो
 द्यौश्चदिशश्चतुरः सप्तवारिधीन् अष्टादशकृतविद्याः चतस्रश्चतुर्दश येत्येतेतेजलेजीवाभिन्दन्त्यर्क्षरणेमृताः महत्त्वमादिसर्गान्ते

अ-शे

२४

सूक्ष्मताजगतामपि शैलादिभिर्द्युतेशब्दान्मभः पूर्तिरथोद्गमं नामतसदुपाधौस्याच्छङ्कः रोमृषयाहनः चिह्नत्वेन वृषाङ्कोयं ध्वजे सत्वाद् वृषध्व
जः शूलानसर्प्यगिरिशः शशिनहरिणीविधुः इन्दुमौलिर्महादेवो गंगामौलिर्नतुक्कचित् रत्नयोर्देलयेष्वेव ववयोः सशयोर्नभित् नानुस्वा
रविसर्गोच्चविभ्रभङ्ग-स्यसम्पत्तौ इव वद्वहिहीहस्मजतवैसुखिसैवच्च पदान्येतानि देयानि पादस्याद्येन जातुचित् भूतेन्द्रभारतेशात्प्राक् मह
च्छब्देभिरर्थकः दुरर्थो ब्राह्मणोऽष्टिभोज्योऽप्यपथादिषु ॥ इत्यलंकारशेखरे संप्रदायरत्नेनियमभरीचिः ॥ अथ संक्षेपेण वर्णनीयमाह ॥ वर्ण्य
श्वराणां देवीचदेशोग्रामः पुरीसरित् सरोक्षपरण्योद्यानाद्रिप्रयाणरणवाजिनः हस्तपर्कचन्द्राद्युतवो विवाहौ च स्वयंवरम् सुरा पुण्याः म्लुसमो
गविश्लेषं मृगयाभ्रमाः कालान्तरं वयः सन्धोऽध्वान्तवृक्षाभिसारिकाः ॥ अथो विशिष्य वर्णनमाह ॥ नृपे कीर्तिः प्रत्तपाज्ञा दुष्टशान्तिविवेकिताः
धर्मप्रयाणसंग्रामशस्त्राभ्यासनयसमाः प्रजापालारिशैलादिनिवास्तोरिपुशून्यता औदार्यधैर्यमर्षिर्ष्वर्यस्यैर्ष्येद्यमादयः देव्यासौभाग्यलक्षणा
शैलशृङ्गारमन्मथाः अपाचातुर्यदाक्षिण्यप्रेममानव्रतादयः देशेवदुरवनिद्रव्यपण्यधान्याकरोद्भवाः दुर्गग्रामजनाधिक्यनदीमातृकत्वादयः
ग्रामेधान्यसत्तावृक्षसरसीपशुपुष्टयः सेनादिरुद्रकैदारग्रामस्त्रीमुग्धविभ्रमाः पुरेऽपस्त्रिणावप्रप्रतोलीतेरणध्वजाः प्रासादाध्वप्रपागमवा

केकेरवांसतीमदी सरिदम्बुधियापित्ववीचोवनगजादयः पद्मानिषट्पदाहंसचक्राद्याकुलशशिखिनः सरस्वभोलहर्ष्यभोगजाद्येवुजषट्प
 दाः हंसचक्राद्यस्तीरेद्यानस्त्रियान्यकेलयः अम्बोद्दिपाद्रिकोर्मिपोतपादेजलपूवाः विष्णुकुल्पागमश्चन्द्रवृद्धिरीर्षीचपूरणम् ॥ अरण्ये
 हिमरहिभूषसिंहाद्योद्गुगाः काकोलूककपोताभिरुभ्राद्व्यादयः उद्याने सरणिः सर्वफलपुष्पलतादयः पिकालिकेलिहंसाद्याः क्रीडा
 कण्यध्वगस्थितिः शैलेमेघोषधीधातुर्वंशकिन्नरनिर्भराः शृंगपाद्गुहारलवनजीवाद्युपत्यक्ताः प्रयागेभेरिनिम्बानभूकम्पबलधूलयः
 करभासाध्वजकुम्भशणिकृशकटवेशराः पुच्छेतुवर्मवलवीरजोसितूर्यनिघातनादशरमण्डपरक्तनद्यः किन्नातपन्नरथचामरकेतुकु
 म्भिषोधाः सुरीवृत्तभटाः सुरपुष्पवृष्टिः अश्वेवैगित्वमौन्नत्येतेजः सल्लक्षणस्थितिः खुरेखवातरजः प्रौढिजातिर्गतिविचित्रता गजेसह
 श्रयोर्विष्वमुष्णस्तर्कणचापलम् अरिष्णुहविभेदित्वैकुंभेमुक्तामहालयः ॥ सूर्येरुणतारविमणिवक्राम्बुजपथिकसौधनप्रीतिः सारेन्दुदीपकी
 वधुलूकतमधिरकुमुदकुलटार्तिः चन्द्रेकुलटाचक्राम्बुजधिरधिरद्वितमोर्तिरीज्वल्पम् जलनिधिजननेत्रकैरचचकोरचन्द्रास्पदप्रतिप्रीतिः
 सुरभीवेत्तवैकिमदक्षिणजातद्रुपल्लवाद्देहाः जातीतरपुष्पवयाद्रुममञ्जरीभ्रमरभङ्गाराः ग्रीष्मेपाटलमल्लीतापसरः पथिकशोषवाते ॥

अ० श्रे०

२५

सक्तुप्रपाप्रफलीमृगतस्त्रादिफलपाकाः वर्षासुधनशिखिस्मयहंसगमापंककंदलोद्रेदौजातीकदम्बकेतकभज्जनिलनिम्नगाहलिप्रीतिः शर
दिंदुरविपटुत्वंजलाच्छतागस्त्यहंससृषदयोः सप्तकदासिताभ्राञ्जरुचिः शिखिपक्ष्मदपाताः हेमंतेदिनलघुतामरुवकयवशीतसंपत्तिः ॥ शिशि
रेकुन्दसमृद्धिः कमलहतिर्वीगुडामोदाः ॥ विबहेरुन्नमुद्वेगभूषातूर्यत्रयीरवाः वेदीसंगितरामादिलाजमंगलवर्णनम् स्वयंवरोशचीरक्षाम
ञ्चमण्डपसज्जता राजपुत्रीनृपाकारान्वयवेष्टाप्रकाशनम् सुरापानेविकलतास्त्वलनेवचनेगतौ लज्जामानच्युतिप्रेमाधिक्यरक्तासता
भ्रमः पुष्पावचयेपुष्पावचयः पुष्पार्पणार्थनेदयिते मालागोत्रस्त्वलनेक्रोधोवक्रोक्तिसंभ्रमाश्लेषाः जलकेलौसरः शोभश्चक्रहंसापस
र्पणम् पद्मस्तामिः पयः सेपोक्षिरागोभूषणच्युतिः सुरतेसात्त्विकाभावाः सीत्काराः कुड्मलाक्षता कौशित्कंकणमञ्जीरखोरदनखड्ग
ताः विरहेतापनिष्वासचिंतामोनरुशंगताः अहसंस्फुल्लनिशादैर्घ्यजागरः शिशिरोल्लता मृगयायांचसंचारोवागुगनीलवेषता मृगाधिक्यं
गन्नासोहिंसेद्राकृत्वगतित्वरा आश्रमेतिथिपूजैणविश्रवासोहिंस्रशंतता यज्ञधूमोमुनिसुताद्गुसेकोचत्कलंद्रुमाः पद्मकेकोत्सवः प्रातर्मध्या
ह्नेतापसप्तवः सायंसूर्येतितीह्रित्यंचक्रपद्मादिविप्रवः पूर्वं त्वग्रतन्त्वीश्वसंधिष्याप्योपवर्णनम् एवंशैशवंतारुण्यमाध्यस्यविषमंचतत्

अन्धकारेति काठिन्यं विष्वलोपसमर्थता अकस्मिकसमारंभोनिः शंकमभिसारिता रुसे प्रचुरशाखत्वं दलादर्शितसूर्यता उच्चता प्रसवोत्कर्षो
वयः पथिकसेव्यता अभिसारेभयभ्रंशो मञ्जीरादितिरस्त्रिया साहसं रागितोत्कर्षा कालानुगुणवस्त्रता ॥ इत्यसंकारशेखरे वर्णनीयमरीचिः
नियमान्तरमाह ॥ श्वेताश्वेद्रादयो ज्ञेयानीलाः श्रीकेशवादयः शोणास्तु शात्रधर्माद्याः पीताक्षीपशिखादयः धूसरा अथ धूल्याद्याः चातव्याः
काव्यवर्त्मनि ॥ अग्रे ब्रह्मातम्ये ॥ श्वेतानि चन्द्रशक्ताश्वशंभुनारदभार्गवाः हलीशेषाहिशक्रेभौसिंहसौधशरङ्गनाः सूर्येन्दुकान्तनिर्मोकमन्दा
रदुहिमादयः हिमहासमृणालानि स्वर्ण्डेभरदाभ्रकम् सिकतामृतलोध्राणि गुणकैरवशर्कराः नीलानि कृत्स्नचन्द्राङ्गव्यासरामधनेजयाः
शनिद्रुपद्माकालीराजपटुविदूरजम् विषाकाशकुहशस्त्रागरुषपतमोनिशाः रसावदुतर्गुगारेतथापिक्वचराहवः शिरिचिरं यमोरसः कण्ठः
खञ्जनकेकिनोः कृत्याद्यागजाङ्गरः खलान्तः करणादयः शोणानि शात्रधर्मश्वत्रेतारौद्रसस्तथा चकोरकोकिलापारावतनेत्रकपेर्मुख
म् तेजः पूषरामस्तं च भौमकुंकुमतप्तकाः जिह्वेन्द्रगोपस्वद्योतविद्युत्कुंजरविन्दवः पीतानि दीपजीवेन्द्रगरुडेश्वरसज्जदाः ब्रह्मावीररसस्व
र्णकलिहापरोचनाः किंजल्कचक्रवाकाद्याहरितालमनःशिला धूसराणिरजोलूताकरभोगृहगोधिकाकपोतमूषकोदुर्गोकाककंठरवरादयः

अशे इदं सुपसङ्गम् ॥ हरिताः सूर्यतुरगावुधो मरकतादयः इत्यपि बोद्धव्यम् द्वैरूप्ये चाप्रसिद्धौ च नियमो यमुदाहृतः अन्यदस्तु यथापत्त्या तत्तथैवो
पवर्ण्यते ॥ इत्यलंकारशेखरे शुक्लादिनियममरीचिः इदानीं नियमोत्तरमाह एकस्मादसहस्रं च यद्यदस्तु यथा भवेत् तत्तत्कविप्रयोगेन ज्ञातव्यं
काव्यमिच्छता ॥ अत्रैव ज्ञातव्यम् ॥ एकरेन्द्रः करीचाश्वो गजास्परदशुक्रदृक् द्रुपदस्य नदीतीरनरश्रुतिभुजादिकम् अथ कालाग्निभुवनगंगा
मार्गेशदृग्गुणाः ग्रीवारेखामहीकोणस्तथाशूलशिसावली संध्यापुनः पुष्करागिरामविस्तुज्वरं घृण्यः चत्वारिवेदब्रह्मास्पवर्णाब्धिहरिवाह
वः स्वर्देति दंतसेनांगोपाययामयुगाग्रमाः पंचपांडवरुद्रास्येन्द्रियस्वर्देवतादयः महाभूतमहापापमहाकाव्यमहामखाः पुराणलक्षणं प्राण
मिसावर्गेन्द्रिपार्थकाः षड्भुजकोणत्रिशिरोनेत्रतर्काङ्गदर्शनम् चक्रवर्ती महासेनवदनानिगुणारसाः सप्तपातालभुवनमुनिद्विपार्कबाजिनः
वारश्चस्वरराज्यांगवीहिबहिःशिखादयः अष्टौ योगाङ्गः च स्वाशामूर्तिदिग्गजसिद्धयः ब्रह्मश्रुतिव्याकरणदिक्याहाहिकुलाद्रयः नवगङ्गाद्वार
भूरखण्डकृत्तरावणमस्तकाः व्याघ्रीस्तनसुधाकुण्डशृङ्गनरादिरसग्रहाः दशहस्तांगुलीशंभुबाहुरावणमौलयः कृष्णावतारोदितिवश्वेदेवाव
स्येनुवाजिनः एकादशमहादेवाः सेनाश्वकुरुभूपतेः द्वादशार्कराशिमाससंक्रांतिगुह्याहवः शारिकोष्कसेनानीनेत्रस्मापतिमंडलाः त्र

षोडशस्फुटं वृत्तगुणाभ्यचतुर्दश विद्यान्वयम्वराश्वेवभुवनध्रुवतारकाः तिथयः स्युः पंचदशषोडशेन्दुकलास्मृताः अष्टादशदीपविद्यापु
रणस्मृतिधान्यकम् विंशतीरावणभुजानेत्राद्यथशतंतथा धार्तराष्ट्राः शतभिषक्कृतारकापुरुषापुषम् रावणागुल्फज्जदलंशक्रयज्ञाधियोजन
म् सहस्रंजाहूवीवक्तृशेषशीर्षाम्बुजच्छदाः रविरश्वर्जुनकरवेदशाखेन्द्रद्रष्टयः उदाहरणमेतेषांप्रसिद्धत्वान्नलिरव्यते प्रहतेकेवलंपाथा
मादृशाः काव्यवर्त्मनि॥ इत्यलेकारशेखरे संस्थानियममरीचिः॥ इदानींप्रकारमुपदिशन्नेवकवीनांप्रकर्षवीजमाह॥ गतागतंसमत्वंचसंस्कृ
तप्राकृतैक्यताम् तथावचनयोः साम्येधर्मिधर्माभिधापिच कवयः कुर्वतेशक्ताः समस्यापूरणदिकम् आदिचतुष्टयंचित्रकाव्योपकारक
म्॥तद्यथा॥ममरुमध्यमसहासकारिकावरखवनदानवसरसीरसगजभुजगतरुणीरुतरदसोदरनदभेदनवरभैरवकलपुलकपतदात
पदस्यादिः चकारादसाम्येकविस्फुटतार्थता राजानदीमालिकाराजतेदीनरक्षीपिनाकिनानन्दनवनसहसात्यनुतइत्यादिः रेजिरेवभूवतिष्ठती
त्याख्यातेसंस्कृतेत्यादियथा॥तत्रपुल्लिङ्गे॥ हाराहारविहारसारसमराः संभोगभोगाध्वराः संहारामरवारवारणरणारंहरवीराकराः लोलोह
षविलासवायसह राहंकारहीरांकुरानीहारेरगतारगगतरलागोविन्दकन्दोदनाः॥स्त्रीलिंगे॥धरणीधारणीगोणीरोहिणीरमणीमणी कंदलीलह

अ. २९. २९. रीरिभान्तरिभेरीसुंधरा॥नपुंसके॥जलफलपलमूलंचारिकीलालतलंबलपललदुकूलंतिगंगंभीरकूलम् सलिलकपलवीरेतुच्छराजीवनीरंहलरज
तकुटीरंदासुनालंपटीरम् भणगच्छदेहिसंहरकुरुचयमारपावगच्छेहि अवलोकयावचिन्तयधारयस्वादयेतिधातुजंविद्धि ओकस्मिन्नेवार्थे
बहुवचनेकवचनयोः॥साम्ययथा॥ क्रव्यादेदेविरोवारिफलिनोवर्हिणेनरः तादृशोभूरुहाद्याष्वम्भसफेरवसोमपाः एबेरथिमंथानशब्दाःखु
रणशब्दः धर्मिधर्माभिधायिपदयथा सुषिराद्रप्रतीहारचुल्लपिल्लदिशात्रवः स्मेरालसौमत्सरध्वधर्मिधर्माभिधायकाः चकाराद्विशेषसामान्य
वाचकभावाभाववाचकपरिग्रहः॥तदुक्तम्॥शकुन्तधातुमरुतोगरुत्पत्कामदर्शनम् स्वच्छवंधूस्वगमनंचटकाद्यादिवाचकाः अपिधाना
वधूपादिभावाभावप्रदर्शनम् आदिपदात् आरादयुतभिन्नअवतंसदिपरिग्रहः॥इत्यलंकारशेखरेचित्रकाद्युपकारमरीचिः॥समस्यापूर्ण
विक्रमिति इक्षुत्कठिनसमस्याभिप्रायेणतदुक्तंकवयः शान्ताः तत्रैवंप्रकारेणयदीदंस्यात्तदेदंस्यात्कर्ताविषयमेतिच अयोग्यः खलुकः शब्दः
कुत्रसंसर्गधीर्नहि प्रसोत्तरत्पदेभङ्गात्पूर्वस्मिन्नाद्ययोजनात् मिथ्याभिधाय्यसावेवअेषसार्वत्रिकः क्रमः॥प्रस्येति॥केमण्डपन्तिस्तन
मण्डलानिकीद्रपुमाचन्द्रमसः कुतः श्रीः किमाहसीतादशवल्कनीताहारमहादेवरत्नातमातः॥पदेति॥मृगातल्लिंहः पल्लयते मृगमतीति

युगात्तेपन्नयमोऽस्य इत्यर्थः करणात् पूर्वस्मिन्निति प्रत्यर्थीकीर्तिनिर्जितकज्जलधवलं यावककुसुममिति प्रावत् यथायथभावांतरप्रकार
 स्तु ओतस्वप्रेमया दृष्टं चिन्त्यस्तं विलोकयताम् अरिष्टमेतत्संजातमिन्द्रजालं विभावय प्रवेधयति वालं यथा यो प्रपूरयेत् सुबोधमिदम् प्र
 काशन्तरं देवर्षिबरशापाद्यैर्मयिमन्त्रैश्च पादिभिः मनोरथेन तपसा यथा पुण्यचयेन च मायया शंखरादीनां सर्वसंभावयेत्कविः तत्र हं हृत्पम् त
 वस्त्वात्कालिकं पुण्यम् ॥ श्रीपादस्तु ॥ रागवात्सल्यश्लोकाद्यैर्विनयेन मदेन च मतिभ्रमेण शौर्येण विपरीतकरः पुमानित्यादि ॥ विशेषस्तु ॥ कस्या
 यद्वा पाण्डुसंसर्गप्रतिबुधेषु षण्महान् युगान्तेऽप्यतिदूरेऽप्यनिकटे महदप्यणुः हरेद्दधोमुखत्वे तु विम्बाञ्च विपरीतता दृक्पीडनात्तनुव्यूहाद्वा
 यन्नाविम्बतो बहु समोऽकार्यदिभिः कार्यैश्चैक्यं ज्योत्स्नादिकीर्तिभिः लौहित्यं रक्तपीतादिसन्ध्यास्त्रकरादिभिः तिमिरं च दृष्टा प्रपुक्तं च सुमी
 रम् इत्येव शेषा यतिपिपीलिका इत्यादि मशकी यतिकुञ्जर इत्यादि विपरीतोऽभवज्जन इत्यादि एकोपि सशतं नृप इत्यादि मणीयतिजगन्त्र
 यमित्यादि येन हि यजेत जगत् पद्मरागा यजेत जगत् क्रमेण बोद्धव्यम् कासां चित्तमस्यानां नानाभुवनसंसर्गत्वात् तत्प्रकाराः प्रदर्शयन्ते ज
 गतः प्रसयेभूमिदौर्गाह्यस्तु पोद्धतौ बलीन्द्रैर्हाटकेशीययाज्ञयोद्देरसातले रसातले इति तृतीयांशः ॥ यथा ॥ दौर्विवेन जलेशाङ्गीर्त्तव्यं

३५.शे० मंथेद्वयंभुवि भुवीत्युभयान्वयी पातालंवारणैस्त्रिप्रेचन्दनद्रुमपन्नगैः ध्वजप्रासादधूलीभिर्भूमिः स्वर्गमुपाययौ श्रीकृष्णस्योदरे सर्वसंसर्गः सार्व
 २८ कालिकः पातालंभूमिश्चस्वर्गंययाचित्पन्वयः अगस्त्यंभोधिपानादिपौराणिककथाशतैः शिवादिदेवसंचारैस्तादृश्यैस्तत्सर्ववर्णनम् शिवादिति
 यत्रशिबोपातितत्रतत्रान्तरीयकतयासर्पचन्द्रानलादीनामपिगमनमवश्यकमित्यर्थः सादृश्यैरिति लक्षणायास्तुच्यग्रेपर्वतद्वयमित्यादौ
 औचित्येनसंग्रामेकुम्भमुक्तामिर्दिवातारकितेनभः॥राजशेषरस्तु॥उत्पाटितैर्नभोनीतैः शैलैरमूलबन्धनात् तांस्तानर्थान्समालोच्यसम
 स्तांपूरयेत्कविरित्याह॥वृद्धास्तु॥कः प्रत्येतिप्रतीमोनद्राक्प्रत्येमिप्रतीहिच नहिनेतत्किमित्याद्यैरुक्तिमाश्रित्यपूरयेत्॥तथा॥पराजितश्चे
 द्रगबान्जरासंधेनजंतुना प्रतीतिरद्यमेयातामृगात्सिंहः पलायते मासंभावयशल्येनफाल्गुनस्यपराजयम् कः प्रतीयात्कुरुश्रेष्ठमृगात्
 सिंहः पलायतेत्यादि नहिगांडीवकोदण्डोमृगादित्यादि तत्किंकमलपत्राक्षमृगात्सिंहः पलायते सुबोधमस्थिलम् शब्ददुच्छलितेसिन्धौ
 शैलाण्डादिबिदालिते त्वत्प्रतापाद्वीभूतेस्वर्णाद्रौमलिनेरवौ विरहेसर्वदहनः संतोषेसर्वमेवशशी कामिनिसर्वकाम्यशान्तेलोष्टापतेविश्वम्
 वैशेषिकेषुकाव्येषुगुणेषूक्तमन्दयोः अपेक्षयाचतसर्गस्यातामुत्कृष्टमन्दते वैशेषिकेषुरूपादिपञ्चसु काव्येशैर्योदाय्यसौन्दर्यादिषु

अपरिकल्पितकाव्यस्वरणिमीप्यसंशिकर्तुमनतिविमनुसरन्कविः अव्ययैरजहर्लिङ्गैः साधारणविशेषणैः कन्दोज्ञात्वाष्टयवर्कैः स्ववुध्यामान
सीचयेत् समस्यापदं वाक्यं स्मर्तव्यम् शिशुनागतयेऽस्माभिर्दिङ्मात्रमिह दर्शितम् काव्यकान्तरपान्यानामीदृगर्थे कियान्ग्रमः ॥ इत्यलेका
रशेखरे कविसामर्थ्यरत्नम् ॥ रसआत्मेत्युक्तम् तत्र यथात्माने विनाशरीरमप्रयोजकम् तथा रसं विना काव्यम् तथाह साधुपाकेप्यनास्वाद्यंभो
ज्वन्निर्लेख्यं यथा तथैव नीरसं काव्यं न स्याद्रसिकतुष्टये तन्न रसत्वमंगो गिभावापन्नसकलविभावादिसाक्षात्कारकत्वम् विशेषणं समूहालं
कनसारणाय रसत्वमपि जातिरिति वयम् ॥ केचित्तु ॥ कारणेनापकार्येण सहकारिभिरेव च व्यक्तत्वं नीयमानस्तु स्थायीभावो रसः स्मृतः कारण
मंगलानवयवादि कार्याणि स्तंभः स्वेदेषरोमाज्जः स्वरभङ्गोऽथ वेपथुः वैवर्ण्यमश्रुप्रलयावित्पटोऽसात्त्विकामताः सहकारिण उद्यानादयः ग्ला
न्यादयः ॥ यदाहुः ॥ विभाषेरनुभाषेऽप्यसात्त्विकैर्गमिचारिभिः आरोप्यमाण उत्कर्षे स्थायीभावो रसः स्मृतः ॥ तमिदानीं विभजते ॥ शृंगारहास्य
करुणारौद्रवीरभयानकाः शैभत्साद्रुतशान्ताश्रवकाव्येन वरसाः स्मृताः व्यक्तिप्रसस्तु सुरवज्ञानात्सरसवादिमतेन भवत्येवेतिदिक् ॥ तत्र शृं
गारं विभजते ॥ संभोगो विप्रलम्भश्च शृङ्गारो द्विविधः स्मृतः तन्न स्त्रीपुंसलसणे दृष्टप्राप्तेरतिरेव संभोगः ॥ तदुक्तम् ॥ अनुरक्तौ निषेवेता यत्रान्येन

अ.शे
२६

विलासिनो दर्शनस्पर्शनरीनिसंभोगेयमुदाहृतः तत्रनायिकाग्रपसंभोगोयथा॥ शून्यबासगृहं विलोक्य शयनादुत्थाय किञ्चिच्छनैर्निद्रायाज
मुपगतस्य सुचिरं निर्वर्णयितुं मुखम् विस्रब्धमपरिचुम्बया तपुलकामालोकगण्डस्य लीलज्जानममुखिप्रियेण हससाचालाचिरंचुविता आलो
कानममुखिपन्थयः ॥ नायिकाचतुर्द्धा ॥ अनूढाचस्वकीयाचपरकीयाचराङ्गना त्रिवर्णिनः स्वकीयास्पादन्याः केवलकामिनः ॥ तत्र ॥ अनुरक्ता
दुर्लभास्वयं स्वीकृता भवेत् सानूढेति यथा राज्ञो दुष्यन्तस्य शकुन्तला देवतागुरुसाक्षेण स्वीकृता स्वीयनायिका परकीयाप्यनूढेव विशेष
स्तुक्कुठस्तयोः सामान्यवनितावेश्या भवेत्कपटपण्डिता नहिकश्चित्प्रियस्तस्यादातारं नापकं विना अस्याः प्रकाशोऽन्यासा प्रच्छन्नोरमण
इति विशेषः ताव्वाष्ट्रधा स्वण्डितोत्कण्ठिता प्रोष्यत्पतिकाचाभिसारिका कलहंत रितायसकसज्जाविप्रलब्धिका स्थाधीनभर्तृकाचान्याचत
स्योप्यष्टधमताः नयकाग्रयोयथा ॥ त्वं मुग्धासिवि नैव कञ्चुलिकया धत्से मनोहारिणीं लक्ष्मिमित्यभिधायिनि प्रियतमे तद्दीर्घासंस्पृश श
योपा न निविष्टसखितसखीने श्रोतस्वानन्दितो निर्घ्यातः शनकैरलीकवचनोपन्यासमालीजनः रूपसौभाग्यसंपन्नः कुलीनः कुशलो युवा ॥
अतुल्यतनुः दलघाकनायकः प्रीतयेस्त्रियाः अयं बहु प्रकारोपि संसेपेण चतुर्विधः ॥ अनुकूलोदक्षिण अशठधृष्टौ च ते यथा तीनगोनुकूलः

स्यादनन्यरमणीयतः दक्षिणध्यान्पश्चितोपियः स्यादधिकृतः स्त्रियाम् प्रियंवत्प्रियंतस्याः कुर्वन्विकृतीशठः धृष्टेज्ञातापराधोपिनविल
 स्तोऽमानितः॥विप्रलभस्तु॥भावेयद्वारमिर्नमप्रकर्ष मभिगच्छति नाधिगच्छतिचाभीष्टंविप्रलभः सउच्यते अभीष्टंस्त्रीपुंसलक्षणमेव स
 यः॥पूर्वमुक्तमेवनात्माप्रकाशः करुणास्पदः विप्रलभस्तुर्ज्ञात्वात्पूर्वपूर्वोद्गम्यगुरुः॥तत्र॥स्त्रीपुंसयोर्ननालोकादेवोल्लसितरागयोः ज्ञेयः पूर्वा
 नुरागोयमस्याभासिकामयोः॥यथा प्रेमाद्रीः प्रणयस्पर्शः परिचयादुद्गाढरागेदयास्तास्तामुग्धदृशोनिर्गमधुराश्वेष्टाभवेयुर्म
 मि स्यात्सत्यः करुणस्यचाह्यकरणव्यापारोधीक्षणादाशंसापरिकल्पितास्वपिभवत्यानंद सान्द्रालयः अथान्यावनिताशक्तमयगम्पस्ववल्ल
 भम् ईर्ष्यायज्ञेनैवमुख्यमेषमानउदाहृतः॥यथा॥सापत्न्यः प्रथमापराधसमयेसरव्योपदेशंविनानोजानातिसखिभ्रमाङ्ग-वलनाबक्रो
 त्सिंसखनम् स्वर्द्धैरच्छ कपोलमूलगलितैः पर्यस्तनेत्रोत्पलावालाकेवलमेवरोदितिलुठल्लोसालकैरश्रुभिः प्रव्यसः परदेशस्येद्वितीये
 विरहोद्भवः यथा॥त्वामासिस्वप्रणयकुपितंधातुरागैः शिलायामात्मानंतेचरणपतितंयावदिच्छामिकर्तुम् अस्मैस्तावन्मुदुरुपचितैर्दृष्टि
 रासुप्ततेमेन्नूरस्तस्विन्नपिनसहतेसंगमंनौकृतान्तः॥इत्यादि॥स्यादेकतरपंचत्वेदंपत्योरनुरक्तयोः शृङ्गारः करुणास्वोयमजस्येवरतेरि

अथै ३० व नमुशृङ्गारस्यरतिप्रकृतिस्थासस्याप्यसुखसंवेदनरूपत्वत्तस्यचविप्रलम्भेः भावात्सकथंशृङ्गारभेदइतिचेन्नधन्योहमस्याः कृतेदशमि
मामनुभवामिदृतितत्रापितदभिधानात् क्वचित्संभोगपोषकत्वेनसहणीयत्वाद्योतितेविस्तृतमयैववाकपरत्वे॥मीपादस्तु॥रतिर्भवतिदेवा
देशुनौपुत्रेनृपेगुरौ शृङ्गारस्तुभवेत्सैवयाकान्ताविषयारतिः॥तत्रदेवेयथा॥कण्ठकोणविनिविष्टमीशतेकालकूटमपितेमहामृतम् अप्यु
पात्तममृतमभवदुपुर्भेदइत्यदिद्येनरोचते॥मुनौयथा॥हरत्यद्यंसंप्रतिहेतुरेष्यतः शुभस्यपूर्वचरितैः कृतंशुभैः शरीरभाजाभवदीपदर्श
नेष्वनक्तिकालत्रितयेपिपौग्यताम्॥पुत्रे॥एहोहिवत्सरघुनंदनमूर्णचंद्रचुंवामिमूर्द्धिसुचिरंचपरिषजेत्वाम् आरोप्यवाहूदिदिवानिश
मुदहामिवन्देयवाचरणपुष्करकंदहयंते॥नृपेयथा॥तेकौपीनधनास्तएवहिपरंधात्रीफलंभुजतेतेषांद्वारिमदन्तिवजिनिवहास्तैरेवलब्धा
क्षितिः तैरेतत्समलंकृतंनिजकुलंकिंवाधुवृमहेयेदृष्टाः परमेश्वरेणभवतातुष्टेनरुष्टेनवा॥गुरौयथा॥हातातविश्वजनवत्सलमामकी
नजीवीषधसुमणिवेशवसंसभूत स्याच्चेद्बत्कुलजसद्यनिचेटकः स्यायद्वाभवच्चरणपंकजरेणुरेव हासमूलः समाख्यातोहास्पनामार
सौवुधैः चेष्टाङ्गवेषधैरुस्याहाभ्योहासस्यचोद्भवः कपोलाक्षिकृतोह्लासोभिन्नोष्ठः समहात्मनाम् विदीर्णास्पृश्यमध्यानामधमानोसशब्द

कः॥ यथा॥ ननु सत्त्वमिति शब्दप्रियापेप्रेषितमनः तच्च तत्रैष रमते हताः पाणिनिनावयम् शोकोत्थः करुणो ज्ञेयस्तत्र भूपात्तुरोदनं कैषण्य
नो हर्मिर्दे प्रलया पूषिवर्णयेत्॥ यथा॥ नन्दे कपुञ्जजननी जरातुरानवप्रसूतिर्वरटातपस्विनी गतिस्तयोरेष जनस्तमर्दयमहाविधेत्वां करु
णारुणहिमो क्रोधात्पयोभवेद्द्वैष्टः क्रोधः प्रौढ्याचयेरिणः भीष्मवृत्तिरसामान्यो भवेदुग्रक्रियाश्रयः स्वासघातस्वयं शस्त्रोत्सेपभुकुटयस्त
था अचारातिजनासेपोऽलनचोपवर्णयेत्॥ यथा॥ कृतमनुमतं दृष्टं वापेरिदं गुरुपातकं मनुजपसुभिर्निर्मर्यादैर्भवेद्विरुदापुधैः मरकरिपु
णासाईते वांसभीमकिरीटिनामयमहमसुद्रोदोमांसैः करोमिदिशोवलिम् उत्साहात्मा भवेद्द्विरोवलशस्त्राश्रयश्च सः नायकोऽत्र भवेत्तर्ध
प्रलाप्यैरभिमते गुणैः॥ यथा॥ सुद्राः संक्रासमेते विज हतहरयोभिन्नशक्तेभर्कुभापुष्पहानेषु लज्जान्दधति परममीसायका निष्पतन्तः सौ
मिप्रेतिष्ठपान्नेत्यमसि नहिरुषानन्वहं मेघनादः किं चिद्भूद्गुलीलानियमितजलधिं रामनन्वेषयामि भयानको भवेद्द्वैष्टिप्रकृतिर्धौरव
स्तुभः सच प्रायेण वनितानीचवालेषु दृश्यते दिगालोकास्पशोषाद्गन्ध्याद्दृष्टं भ्रमाः स्तंभयैव वर्णयामाहाश्रवण्यन्ते विषुधेरिह॥ यथा
ग्रीष्मभङ्गनभिरामैमुहुरनुपततिस्पन्दनेदत्तदृष्टिः पञ्चार्द्धमप्रविष्टः शरपतनभयाद्रूपसापूर्वकायम् शब्धेरद्धोवलीर्द्धः भ्रमविष्ट

तमुग्रबभ्रसिभिः कीर्णवर्त्तमानस्येदग्रपुतत्वाद्विपतिबहुतरंस्तोकमुर्व्याप्रयाति बीभत्सः स्याज्जुगुप्सातः सोहृद्यश्रवणेशणात् निष्ठीक्ष्णस्यभं
 गदिस्यदप्रमहतांनच॥यथा॥उत्कृत्योत्कृत्यकृत्तिप्रथममभ्यष्टूक्षोभभूयांसिमांसान्यंसस्फिकृष्टपिण्डाद्यवयवसुलभान्युग्रगंधीनि
 जम्बू आर्तः पर्यस्तनेत्रः प्रकटितादशनः प्रेतरङ्गः करङ्गादङ्गः स्यादस्थिसंस्थापुटकगतमपि क्रव्य मव्यग्रमस्ति विस्मयात्माद्रुतो ज्ञेयः
 सत्वासंभ्राव्यस्तुनः दर्शमकृवण्णहापि प्राणिनामुपजायते तत्रनेत्रविकारः स्यात्पुलकः स्वेदएवच निस्पन्दनेत्रतासाधुसाधुवादास्तथाम
 ताः चित्रेकनकलतायांशरदिन्दुस्तत्रखंजनहितयेतत्रचमनोजपनुषीतदुपरिगण्ठांधकाराणि सम्पज्ञानसमुत्थानः शान्तोनिस्पृहनाय
 कः रागद्वेषपरित्यागेसम्पज्ञानस्यचेद्रवः पम्वात्तापः शरीरादियावहस्तुविडंवनम् विवेकचित्तस्यैर्यादियोगाद्यास्तस्यलक्षणं॥यथा॥अ
 होवाहारेवाकुसुमशयनेवाहृषदिबामणोवालोष्टेवाबलवतिरिषौवासुहृदिवा तृणेवास्त्रेणेवाममसमदृशोयांतुदिवसाः कचित्युष्णारण्ये
 शिष्यशिष्यशिष्येतिप्रलपतः क्षीणस्त्रीसमूहः अन्नाहिरियहारेहेयेनतुहारवदहिरपुपादेयइतिबोद्धव्यम् अन्नसर्वत्रतत्तद्रसत्वमात्रेउदाह
 रणमितिस्मर्तेव्यम् इत्युगीरस्यन्मविरोधविरोधावाह भृङ्गारहास्यैकरुणवीभक्तीवीरौद्रकौ भयानकाद्रुतोमित्रेमित्रयः शान्तोनकस्य

चित् शान्तेकरणीयमतीतमिदं विदुः शिवायुक्तः शृंगारेयं स करुणोहासस्य करुणोरिपुः अत्र करुणवीभत्सयोर्मैत्रीविशेषाभिप्रायेण स्मर्तव्यम् ॥
 स्याद्विभागेऽयं सुखसमस्त उदाहृत्य शिवायुक्तः शृंगारेयं स करुणोहासस्य करुणोरिपुः अत्र करुणवीभत्सयोर्मैत्रीविशेषाभिप्रायेण स्मर्तव्यम् ॥
 ननु निर्वैद्यस्य कथं शान्तरसंस्थापितं च अभिचारित्वा दिति चेन्न अधिकरणभेदेनोभयाविरोधादित्यन्यत्र विस्तरः स्यामिलक्षणं तु विरुद्धैरविरुद्धै
 र्वीभत्सैर्विच्छिद्यते नयः स्यात्संभाव्यमयस्य न्यायस्यापीभावः स उच्यते यथा लवणाकरः विरुद्धैर्जुगुप्सादिभिरविरुद्धैरित्यादिभिर्योनविच्छिद्यते
 ॥ विशेषसंज्ञा ननु ॥ मनोनुकूलविषयसुखात्मकं संवेदनैरतिः अङ्ग-क्रीडादिभिश्चेतोविकारोहासः इष्टनाशादिजनितं चित्तवैकल्यं शोकः प्र
 तिबुद्धेषु तेऽप्यप्रसेहः श्लोथः कार्यारंभे स्थिरसंभ्रम उत्सहः व्याघ्रादिदर्शनादिजनितं मनः क्लेशमयम् दोषदर्शनात्पदार्थगर्हणं जुगुप्सा लो
 कक्षीयातिक्लान्तपदार्थविषयचित्तविकारो विस्मयः तत्त्वज्ञानादीर्यादिभिः स्वाद्यमाननं निर्वेदः एते च सर्वभावेषु मुख्याः यदाह ॥ यथानराणां
 नृपतिः शिष्याणां च यथागुरुः तथा सर्वेषु भावेषु स्थायीभावः स्मृतो महान् विभावो द्विविधः उद्दीपन आलंबनश्च तत्र को किल वसन्तादिरुद्दीप
 नः शिष्यादि रालंबनः योगादपि अस्माकं मते रसित्वादिकमनुभावत्वादिकं जातिरेव न हि वैशेषिकादिवदस्यत्प्रक्रियेति ॥ अनुभावलक्षण

३५-शे- न्तु ॥ अनुभवविचारस्तु भाषसे स्वरूपात्मकः ॥ तत्र ॥ हेलाविद्धितिविद्यो ककिलकिंचितविभ्रमाः सीलामिलासाहावध्वविसे पोविष्ठतोमहः
३२ मोहापितकुहमित्तमौग्धव्यतपने तथा ललितचेत्यमीहावाश्वेष्टाः शृङ्गारभावजाः एतच्चास्माभिरेव प्रपंचितमन्यत्र ॥ सात्विकलसन्तु ॥
विशेषेणाभितः कार्यस्यापि न भावयन्ति ये अनुभूतादिहेतूस्तान्वदन्ति व्यभिचारिणः आदिपदास्त्वेदारिपरिग्रहः ते च निर्वेदग्लामिनी
कास्मास्तथासूयामदम्भमाः आलस्यैव दैन्ये च चिन्तामोहस्मृतिर्धृतिः क्रोडाचपलताहर्षश्चावेगोजडता तथा गर्वो विषादोऽस्तु कथमिदं
स्मरणस्य च सुप्तविशेषमर्थश्चाप्यवहित्यमथोपता मतिर्व्यभिस्तथोन्मादस्तथा मरणमेव च त्रासश्चैव वितर्कश्च विज्ञेया व्यभिचारिणः अमी
च प्रत्येकं भाव्यते क्वचित् सर्वभावतापि यथाक्वा कार्ये शशलस्मरण इत्यादौ अत्र क्वा कार्यमिति वितर्कः भूयोपि दृश्येत सैवैस्सुक्यम् दोषाणा
निति मतिः कोपेः पीति स्मृतिः किं वक्ष्यतीति शोकास्वप्नेपिसा दुर्लभेति दैन्यम् चेतः स्वास्यमुपेक्षेति धृतिः कः खल्वित्यादि चिन्ता ॥ इत्येका
रशेखरे रसमरीचिः ॥ परेरसदोषाभावानुकूलवर्णनदयः काव्यशरीरे मन इत्युक्तमतोरस्तदोषा निदानिमाह ॥ स्वस्वशब्दे रूपादाने भावस्य चरस
स्य च कष्टप्रकल्पनीयत्वः अनुभावविभावयोः प्रकृतेरसर्वैरित्वन्तेषां व्यक्तित्वविपर्ययः अनौचित्यसर्वत्ररसे दोषाः स्युरीदृशाः स्वमान्यतो

विशेषतो वा स्वस्ववाचकशब्दप्रतिपादकानां निर्वेदादीनां रस्यदीनां वारस्वननुगुणत्वमितिसकलानुभवसिद्धे ॥ तत्र व्यभिचारिणः स्वस्वशब्देषां
यमम् यथा ॥ सञ्जीवाद्यितानने सकरुणामातङ्ग-चर्मवरेसग्रासाभुजगेसविस्मयरसाचन्द्रेमृतस्पन्दिनि सेर्याजह्रसुताबलोकनविधौदीना
कपालोदरे पार्वत्यानवसंगमप्रणयिनिदृष्टिः शिवायास्तुचः सञ्जीवानयननिष्पतनात् अञ्जलीदादीनां स्वस्वभावप्रतिपादितानाञ्चमत्कारज
नक्त्यस्य सहृदयसाक्षिकतया तदभावे रसभंग इत्युचितम् एतदेव प्रत्युदाहरणं प्रतिपादयन्ति व्यानम्नाद्यितानने मुकुलितामातङ्ग-चर्म
वरेसोत्कम्पाभुजगेनिमेषरहिताचन्द्रेः मृतस्पन्दिनि मीलङ्ग-सुरसिन्धुदर्शनविधौ ग्लानाकपालोदरइत्यादि ॥ स्थापिनो यथा ॥ संप्रहारैः प्र
हृष्टैः स्वहाराणां परस्परम् भणत्कारैः श्रुतिगतैरुक्ताहस्तस्य कोप्यभूत् संप्रहारः संग्रामः अत्रोक्ताहस्परसस्परसशब्दस्य प्रतिपादित
स्वरसाजमकस्वम् यथा ॥ तामनङ्गजयमंगलश्रियं किंचिदुच्चभुजमूलशोभिनीम् नेत्रयोः कृतवतोऽप्यगोचरे कोप्यजापतरसो निरन्तरः शृ
ङ्गरोदितप्रतिपादितस्पयः ॥ अलोक्य कोमलकपोलतलाभिषक्तव्यक्तानुरागसुभगामभिराममूर्तिम् पश्यैषवाल्पमतिवृत्त्यविवर्तना
नशृङ्गारसोमनितरङ्गितमातनोति ॥ अनुभावस्य कष्टकल्पनीयत्वं यथा ॥ कर्पूरधूलिधवलद्युतिपूरधौतदिङ्गण्डलेशिशिररोचिषितस्पयू

नः लीलाशिरोऽप्युक्तनिवेशविशेषकृपिर्व्यक्तस्त्वनोन्नतिरभून्नयनावनीसा अन्नचन्द्रेदयउद्दीपनविभावाः शृङ्गारयोग्यानुभावप्रतीत्यस्वा
 दनाप्यर्पणव्यभिचिनः स्थिताः यद्यप्युक्तनिवेशोऽनुभावत्वयोग्यस्तथापितत्पन्नव्यक्तिप्रयोजकत्वेनोपादानादनुभावत्वापर्यवसानम्॥ य
 द्यप्युक्तिश्चोवशृङ्गारः प्रतिपिपादयिषतः अभून्नयनावनीसेत्यनेनतस्यैवालम्बनत्वप्रतिपादनात् नचपुंसिकश्चिदनुभावउपात्तः नच
 विभावेगसेपाहृदितिकष्टेनकल्पनीयः॥ विभावस्पयथा॥ परिहरतिरतिः तिलुनीतेस्खलतितरांपरिवर्ततेचभूयः इतिवतविषमादशास्य
 देहपरिभवतिप्रसभंकिमन्नकुर्मः इत्यनेनप्रकारेणास्यदशादेहपरिभवतिइत्यन्वयः अन्नरतिपरिहारादीनामनुभावानांकरुणादावपि
 संभावनात्कामिनीरूपोविभावोप्यत्रप्रतिपाद्यः प्रकरणादिसापेक्षत्वात्॥ प्रकृतरसविरोधिविषयकोविभावादिः॥ तन्नविभावव्यभिचा
 रिष्यमुद्यहरणमप्यथा॥ प्रसन्नदेवर्तस्वप्रकटयमुदेसंत्यजरुषेप्रियेषुष्यन्त्येगान्यमृतमिवतेसिञ्चतुवचः निधानंसौरव्यानांक्षणमभिमुखं
 स्थापयमुखंनमुग्धेप्रत्येतुंप्रभवतिगतः कालहरिणः अन्नशृङ्गारेप्रतिकूलस्पशान्तस्यानित्यताप्रकाशनरूपोऽनुभावः तन्नप्रकाशितोनिर्वेदस्प
 व्यभिचार्युक्तिमुक्तेः शब्दोनिर्वेदस्पस्थापित्वात्॥ व्यक्तविपर्ययइतियद्यत्तौयद्वर्णनमनुचितं चेति॥ तन्नतद्वर्णनम्॥ व्यक्तयोदिव्याः अदिव्या

दिग्बुद्ध्याः सन्नदिग्बुद्ध्यममर्त्यैकरूपकतायया॥ शिवादेः शेषादेः अदिव्यत्वं यथामाधवादेः दिग्बुद्ध्यादिव्यत्वं श्रीरुद्रादेः त्रिविधाऽप्येताः सन्तु
विधाऽभवन्ति ॥ श्रीरुद्रं गुरुराशं तस्य प्रधानाः धीरोदात्तधीरोद्धतधीरललितधीरप्रशान्ताः यथा॥ रामभार्गवश्रीरुद्रसजीमूतवाहनाः अते चोत्त
ममध्यमाधमभेदाद्ब्रह्मवोभवन्ति तत्र स्वः पातालगमनसमुद्राद्युल्लङ्घनपर्वतस्फोटनाद्युक्ताहोदिव्येष्वेव वर्णनीयः अदिव्येषु तु यावदेव लो
कप्रसिद्धमुचितं तावदेव वर्णनीयम् अनौचित्योचमहान्सदोषः सच भवानीशंकरादीनां पित्रोर्वाक्ये लिवर्णनम् अस्पृष्टिर्वीर्यं न भूः स्वाम्यस्त
नाश्चित्पनौचित्य इत्यनेनाऽस्ति वर्णनम् यद्यपि कुमारसम्भवे कालिदासेन वर्णितम् तथाप्यर्वाचीनैर्न कर्तव्यम् न हि गजादीनामुदर्य
न्ते जोषट्काष्टमशिते पचसीत्यस्मदादीनामुदर्येण तैजसा तथा भवितव्यमिति न्यायात् तस्यापि दोषत्वाद्वादोषान्वक्तुम्वदन्ति दोषेष्व
क्तिविषयेषुः शुक्कविलोकविलोचने काव्यमीमांसिकप्राप्तमहिमामहिमादृतः॥ यदाहमहिमा॥ अनौचित्यादृतेनान्यद्रसभंगस्पर्करण
म् प्रसिद्धोचित्यमूलहिरसस्यैपनिषत्परा इदं शब्द इत्यनेनान्येनौचित्यहेतवो दोषा भवन्तीति दर्शितम्॥ यथा॥ नापि कायामानादिना च
रणप्रहारादिना वा न्ययकस्यान्यन्तिककोपादिवर्णनम् व्यक्तिविपर्ययानौचित्ययोरवान्तरभेदविवक्षया भेदः अमीषां क्वचिददोष

अ. ३४

३४

तापि यन्नरसहानिर्भवतितद्यथासहृदयैरेवपर्यालोचनीयमिति ग्रंथगौरवभयान्नेहतन्यतइति॥इतिश्रीमाणिक्यचन्द्रविरचितेलंका
रशेखरेरसदोषमरीचिः॥उहामावीररोद्रादौकुंदोरीत्यात्वरादयः हृद्याः शृङ्गारहास्यादौपरयेर्मध्यमागतिः इदानीमनुकूलान्वर्णनीयाना
हृदयैश्चादावित्यादिपदेनभयानकस्यहासादावित्यत्रकरुणस्यपरिग्रहः परयेर्वीभत्साद्भुतयोः शान्तस्यनिपमोनास्तीतिहृदयम्॥उहामेति च
न्दः कुंदकहंसिस्रग्धरादिरीतिर्भेदी अक्षरेषुश्रीपादः उहामाः स्वान्तरालेनसजातीयेतरेणच योगाद्याश्चैवचत्वारः शेषाविकटगुम्फना हृद्या
उषेन्द्रादिकुंदद्वरीतिर्वेदभीअक्षरेषुपुनः स्तुरावं नसौचलध्वन्तरीतौनञ्चोपर्यनुनासिकः असमासोयसोत्योबाहयंस्यात्संधिसौख्यव
तमयथा॥अनङ्ग-रङ्ग-प्रतिमंयदङ्ग-भङ्गीभिरङ्गीकृतमानताङ्गाकुर्वंतियूनांसहसायथेतास्त्वान्तानिशान्तापरचिन्तितानि अत्रवैपरीत्यंदेश
येतिमनसिकृत्वाकुचिदोषतामाह वक्तृवाच्यप्रवचनानामौचित्येनकचित्कचित् रचनाशक्तिवर्णानामन्यथात्वमपीष्यते॥यथा॥मन्यापस्त
र्गताभः स्थितकुहरचलन्मन्दरब्जानधीरः कोणाघातेषुगर्जत्प्रलयघनघटान्योन्यसंघट्टचण्डः कृष्णक्रोधाग्रदूतः कुरुशतनिघनोत्पातनि
घ्नस्त्रयातः केनास्पृक्षिंहन्प्रतिरसितमुखोदुंदुभिस्ताडितोयम् भेरीशतसहस्राणिहक्काशतशतानिचएकदायत्रहन्यन्तेकोणाघातः सउ

अत्रेअत्रहिवाच्यमुद्दामप्रबंधत्वात् प्रबंधश्चाभिनेयत्वान्नतथा किन्तुवक्ताभीमसेनइति तदैचित्यादुद्दामावर्णादयः क्वचिहाच्यैचित्यात्
 यथाशकुव्याकीर्णरङ्गुद्रुतनिशितशरसुणदीव्यत्तरसुज्याघोषसुब्धकण्ठारघरचचकितव्यस्तमातंगयूथम् स्वङ्गव्यालूनस्वङ्गंतुमुलकल
 कलप्रान्तकूजच्छकुन्तेभल्लधस्ताच्छभल्लवनभुविमृगयाकर्मतेनप्रतेने अत्रहिवाच्यस्पसर्वप्राणिविप्लवात्मकमृगययाएवतथात्वात्
 त्वम् क्वचित्प्रबंधीचित्यात्॥यथा॥कादम्बर्षादेशृङ्गारेपिनमसृणावर्णाइतिदिक्॥सर्वसाधारणंदोषमाह॥गृहीतमुक्तकोनेष्टोहरचाणा
 मशेषता मानाभेदोप्यतः प्लाप्यः पदोप्येषमुभावहः एकस्यपदस्यशेषेयोवर्णः सौपरस्याद्येनदीयते यथा॥नाककलाहकाररेफचकार
 णैसुतराम्॥यथा॥प्रवाहहरितादूर्वाविद्याहरसितंतथा स्फूर्जत्काचचपाभूमिभूयः पुण्यैरवाप्यते मानाभेदेपिस्वल्पोदोष नाककादम्बि
 नी पदेत्वेणनदोषः किन्तुगुणः॥यथा॥वन्दामहेमहेशानइत्यादौ अन्यदप्याह रलयोश्चवर्णस्यशैथिल्यायेवभूरितारेफलकारचवर्ग
 णैभूयस्त्वशैथिल्यहेतुतयारसहानिकरमित्यर्थः॥संधौवर्णदोषमाह॥रसहास्तादतिहृद्येनमशरहा हाहकारश्चक्षुचतयशराशकका
 रादधरादेःप्रायभूयस्वयोगः तात्पर्यकारात् कात्ककारात् अधराअधोवर्तिनः अतिहृद्ययोः शृंगारहास्ययोः रसयोर्दोषपभवन्ति शब्द

३५ अथैवैकहस्यान्वयबोधविरोधिता अस्यतुतस्मिन्नपिरसहानिरिति विशेषः अनैकान्तिकबाधयोरिवानुमितौ अतद्विनेतदितिरहस्यम् भू
 पसीवर्णनायोगः कार्क्यादिपदेश्युतिमेवान्यथाकारमसुराणिकियन्त्यपि काव्यालंकारविद्याभ्यांशैद्धेदनिरसूत्रयत् उपक्रमोद्देशगुणा
 वल्लभारोऽथवर्णकः संप्रदायः कवेस्तस्यस्वमर्थमप्यविश्रमः अष्टैरत्नानिदीप्तानिस्तत्पलेकारशेखरे चत्वारः स्फुरलंकारेसंप्रदायमरीच
 नः सामर्थ्येष्टिपरस्मिंस्तुपंचकेस्यस्वयं ^{मम} मामकीनांकृतिमिमंद्देषतोदूषयन्ति ये काव्यवार्तानजानन्ति तेनूनं पाशुलाः स्मृताः आस्तेयद्यपि
 पूर्वपण्डितकृतव्याख्यैव संख्यायतामानन्दायतथापिकेशवकवेर्वाचामिमं गुम्फना व्याख्यासौष्टवशब्दलघवमिश्रः सवन्धपूर्वापरप्रत्य
 र्थप्रतिबंधनिर्मलगुणः कुत्राप्यतो लभ्यताम् तर्कप्रौढमतिः प्रशस्तकवितावल्लीवसन्तोत्सवः कोप्यव्याकरणप्रपंचचतुरोऽलङ्कारपा
 रङ्गमः ॥ श्रीमत्केशवमिश्रमद्भुतगुणाबासनिपुज्यस्वर्षचक्रेश्चक्रसमप्रवन्धममलेमाणिक्यचन्द्रेण नृपः ॥ इति श्रीमन्महाराजमाणिक्यचन्द्र
 कारितकेशवमिश्रकृतोऽलंकारशेखरेविश्रामरत्नम् ॥ शास्त्रागोकुलचन्द्रस्य श्रीमन्नालालशर्मणा ॥ यस्यामुद्गमयंप्रापिशिलावर्णेः सुशोधितैः
 श्रीमद्विजयरकमलदिव्याक्षरेण गणेशशर्मणोर्ध्वेति यम्मानमंदिरसन्निधौ वाराणसीसंस्कृतपन्थालयेऽलङ्कारशेखराख्योऽयं ग्रन्थो मुद्रितः संवत् १९२३

अलंकारशेखरसूचीप्रारम्भते १

प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति
मङ्गलाचरणं	१	१	मतातरेणलक्षणं	२	५	काव्यस्वरूपोत्तरम्	३	४
पद्यकस्यप्रतिज्ञा	१	२	काव्यप्रयोजनम्	२	६	रीतिलक्षणं	४	२
कविवैराग्यपूर्णं	१	४	सरस्वतीकंठाभरणोक्तलक्षणं	२	७	उक्तिविभागः	४	३
ध्वननप्रशसाद्वेननिर्दिष्टं	२	५	प्रत्यौपयिकफलम्	२	८	मुद्राविभागः	४	६
काव्यलक्षणावतरणं	२	७	प्रयोजनांतराणि	३	३	रुतिविभागः	५	७
काव्यलक्षणं	२	८	कारणवर्णनम्	३	४	शक्तिलक्षणं	५	८
काव्योपांतरम्	२	९	भाषाविभागः	३	२	लक्षणालक्षणं	५	९
काव्यप्रकाशकारलक्षणं	२	१०	गद्यलक्षणं	३	४	व्यंजनलक्षणं	५	१०
लक्षणांतरं	२	२	काव्यादर्शमतेनविभागः	३	५	शक्यार्थव्यंजनकता	६	४
तत्त्ववर्णनं	२	४	प्रथममरीचिः	३	८	लक्ष्यार्थस्यव्यंजनकता	६	५

अ.शे.सू.
३६

प्रकरणं	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरणं	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरणं	पत्र	पङ्क्ति
व्यंग्यार्थस्य व्यञ्जकता	६	८	व्यर्थ	७	७	व्याकीर्ण	८	४
उत्तमकाव्यलक्षणं	६	९	अश्लील	७	८	समाप्तपुनराप्त	८	५
मध्यमकाव्यलक्षणं	६	१०	तद्देहाः	७	८	भग्नक्रम	८	६
अधमकाव्यलक्षणं	६	३	अप्रयुक्त	७	९	भग्नयति	८	७
द्वितीयमरीचिः	६	४	असाधु	७	२	भग्नच्छन्दः	८	९
दोषसामान्यलक्षणं	७	२	अवाचक	७	३	वाक्यगर्भ	८	२
पददोषाः	७	३	तृतीयमरीचिः	७	५	अरीतिमत्	८	३
कष्ट	७	४	वाक्यदोषाः	७	६	अविमृष्टविधेर्पाश	८	५
अप्रयुक्त	७	५	न्यून	७	७	समुदायार्थवर्जित	८	७
संदिग्ध	७	६	विसंदिग्ध	८	१	विरुद्धमतिकृत	८	८

प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति
असमर्थसमासः	८६	१	देशादिविरोधि	८६	३	समाधि	९०	२
चतुर्थमरीचिः	८६	२	पंचममरीचिः	९०	२	षष्ठमरीचिः	९०	४
अर्थदोषाः	८६	३	अर्थगुणाः	९०	२	अर्थगुणाः	९०	५
विरसः	८६	४	गुणविभागः	९०	४	तद्विभागः	९०	५
ग्राम्यः	८६	५	शब्दगुणाः	९०	४	भाविकत्वं	९०	६
व्याहतः	८६	५	तद्विभागः	९०	५	सुशब्दता	९०	६
खिन्नः	८६	६	संक्षेपः	९०	६	पर्यायोक्तिः	९१	२
हीनोपमं	८६	७	उदात्तत्वं	९०	७	सुधर्मिता	९१	३
अधिकोपमं	८६	८	प्रसादत्वं	९०	८	अर्थगुणमरीचिः	९१	५
असदृशोपमं	८६	२	उक्तिः	९०	९	वैशेषिकगुणः	९१	६

अ.शे.सू.
३७

प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति
कष्टस्यादोषता	११	१	यतिभङ्गस्यादोषत्वं	१२	१	अनुप्रासलक्षणं	१३	३३
संदिग्धस्यादोषता	११	३	विरुद्धस्यादोषता	१२	३	गूढलक्षणं	१३	३४
व्यर्थस्यादोषता	११	४	विरसस्यादोषता	१२	४	श्लेषलक्षणं	१३	१
अप्रश्लेषस्यादोषता	११	५	व्यर्थस्यादोषता	१२	६	प्रहेलिकालक्षणं	१३	३
अप्रतीतस्यादोषता	११	७	वैशेषिकगुणमरीचिः	१२	८	प्रश्नोत्तरलक्षणं	१३	५
अव्यक्तस्यादोषत्वं	१२	१	अलंकारसामान्यलक्षणं	१२	९	यमकलक्षणं	१३	७
न्यूनस्यादोषत्वं	१२	२	तद्विशेषलक्षणं	१३	१	शब्दालंकारमरीचिः	१३	८
विसंध्यदोषत्वं	१२	३	शब्दालंकारविभागः	१३	१	अर्थालंकारविभागः	१३	९
व्याकीर्णस्यादोषत्वं	१२	८	चित्रलक्षणं	१३	२	उपमालक्षणं	१४	१
सम्प्राप्तपुनरुपस्यदोषत्वं	१२	९	वक्रोक्तिलक्षणं	१३	४	तद्विभागः	१४	२

प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति
आकाशोपमा	१४	३	उपमामरीचिः	१५	२	रूपकमरीचिः	१५	५	अन्यदेशत्वलक्षणं	१६	२
अतिशयोपमा	१४	५	रूपकलक्षणं	१५	३	उत्प्रेषालक्षणं	१५	३	विशेषोक्तिलक्षणं	१६	६
स्तेषोपमा	१४	६	तद्भिभागः	१५	४	समासोक्तिलक्षणं ...	१५	४	विभावनालक्षणं	१६	७
विन्दोपमा	१४	७	विरुद्धरूपकम्	१५	४	अपह्नुतिलक्षणं ...	१५	४	अतिरेकस्यैतेष्वनन्तर्भावः	१७	१
अभूतोपमा	१४	८	समस्तं	१५	६	समाहितलक्षणं	१५	६	आक्षेपस्याप्यनन्तर्भावः	१७	२
विपर्ययोपमा	१४	९	अस्तं	१५	६	स्वभावलक्षणं	१६	१	अलंकाररत्नं	१७	४
शेषोपमा	१४	२	रूपकरूपकम्	१५	७	विरोधविभागः	१६	२	सादृश्यप्रतियोग्यनुयो		
नियमोपमा	१४	४	श्लिष्टरूपकम्	१५	८	सारलक्षणं	१६	२	गिनौ	१७	५
श्लोपमा	१४	५	लक्षणाया रूपको तर्भावः	१५	८	दीपकलक्षणं	१६	२	योषिदुपमानानि	१७	६
विक्रियोपमा	१४	६	तद्भिभागः	१५	९	सहोक्तिलक्षणं	१६	२	तत्तदुपमानानि	१७	७

अ.शे.सू.
३८

प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति
केशोपमानानि	१७	७	बाहोः	१६	३	ऊर्वोः	२०	६	धम्मिल्लस्य	२१	८
ललाटे उपमानानि ...	१८	५	करस्य	१६	५	चरणस्य	२०	७	सीमंतस्य	२१	८
भूपमानानि	१८	७	नखानां	१६	६	अंगुष्ठनखयोः	२०	८	जिह्वाचलस्य	२१	९
नासोपमानानि	१८	२	स्तनस्य	१६	८	गमनस्य	२१	१	वपुर्गुणाः	२१	२
कण्ठस्य	१८	५	रोमाण्याः	२०	४	कटाक्षस्य	२१	२	योषिदूर्णनमरीचिः	२१	८
नेत्रस्य	१६	५	नाभ्याः	२०	५	हासस्य	२१	३	पुरुषवर्णने	२१	८
अथशेखरस्य	१६	३	वल्ग्याः	२०	८	दर्शनस्य	२१	५	बाहोः	२२	१
दन्तानां	१६	७	मध्यस्य	२०	१	श्वासस्य	२१	६	वस्त्रसः	२२	३
केशाणां	१६	८	जघनस्य	२०	२	नूपुरध्वनेः	२१	७	हस्तस्य तत्त्वव्युत्पत्तिवर्णनं	२२	५
बाह्याधुर्यस्य	१६	९	नितम्बस्य	२०	३	वेण्याः	२१	८			

प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति
प्रस्तापोपमानानि.....	२२	२	समानाद्यैर्निभादिभिश्च	२२	६	तद्विभागः.....	२३	८	पुरस्य.....	२५	१
कीर्त्युपमानानि.....	२२	२	वंशाद्यैः.....	२३	१	असन्निवन्धनं.....	२४	२	सरितः.....	२५	१
करवर्णनं.....	२२	२	चौराद्यैः.....	२३	२	सतोष्पनिबन्धनं.....	२४	३	सरसः.....	२५	१
पादवर्णनं.....	२२	३	अर्याद्यैः.....	२३	३	नियमनिर्वाहः.....	२४	४	अव्ये.....	२५	२
गमनोपमाने.....	२२	३	वंशाद्यैः.....	२३	४	नियममरीचिः.....	२४	४	अरण्ये.....	२५	२
भुज्यैः कर्कश्यवर्णनं..	२२	३	प्रकारान्तरं.....	२३	६	वर्णनीयवस्तु.....	२४	६	एवमुच्चारणादिवर्णनं..	२५	२
पुरुषवर्णनमरीचिः.....	२२	६	वर्णकरत्नं.....	२३	७	नृपवर्णनं.....	२४	७	वर्णनीयमरीचिः.....	२६	२
सादृश्यप्रकारकाः.....	२२	७	संप्रदायस्यसर्वापेक्षया			देवीवर्णनं.....	२४	८	श्वेतादिनियमः.....	२६	३
इच्छादिज्ञानेस्सादृश्यं...	२२	७	भ्यर्हितत्वप्रतिप्रादन			देशस्य.....	२४	६	शोणस्य.....	२६	३
प्रतिमानाद्यैश्च.....	२२	८	म्.....	२३	७	ग्रामस्य.....	२४	६	धूसरस्य.....	२६	३

अ.शे.सू.
३६

प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरण	पत्र	पङ्क्ति
नीलस्य	२६	५	साम्य	२७	३	रसंविनाकाव्यस्यनि	२६	३	वरागनालक्षणं	२६	५
शोणस्य	२६	७	धर्मिधर्मवाचकं ...	२७	४	अयोजनत्वप्रतिपादनं	२६	३	तद्विभागः	२६	६
पीतस्य	२६	८	चित्राद्युपकारकमरीचिः	२७	६	रसलक्षणम्	२६	४	नायकलक्षणम्	२६	८
धूसरस्य	२६	९	समस्यापूरणादिक	२७	६	तद्विभागः	२६	७	तद्विभागः	२६	९
हरितस्य	२६	९	प्रश्नोत्तरं	२७	८	शृंगारविभागः	२६	८	अनुकूललक्षणं	२६	९
शुक्लादिनियममरीचिः	२६	२	पदसमस्या	२७	९	संभोगलक्षणं	२६	९	दक्षिणलक्षणम्	३०	१
स्काद्यासहस्रनियमः	२६	२	पूर्वस्मिन्नाद्ययोजनं	२८	१	नायिकाविभागः	२६	३	शठलक्षणम्	३०	१
संख्यानियममरीचिः	२७	४	प्रकारोत्तरं	२८	२	अनूढालक्षणं	२६	४	धृष्टलक्षणम्	३०	१
कविप्रकर्षबीजवर्णनम्	२७	४	कविसामर्थ्यरत्नं ...	२९	३	स्वकीयालक्षणम् ...	२६	४	विप्रलम्भलक्षणं	३०	२
गतागतं	२७	५	रसनिरूपणम्	२९	३	परकीयालक्षणम् ...	२६	४	तद्विभागः	३०	३

प्रकरणं	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरणं	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरणं	पत्र	पङ्क्ति	प्रकरणं	पत्र	पङ्क्ति
पूर्वानुरागलक्षणं	३०	३	तद्विभागः	३०	६	स्थापीलक्षणं	३२	३	रसदोषाः	३२	८
मानलक्षणं	३०	६	करुणालक्षणं	३१	१	विशेषालक्षणं	३२	५	अभिचारिणस्वशब्द		
प्रवासलक्षणं	३०	७	रीडलक्षणम्	३१	३	विभावविभागः	३२	८	वाच्यत्वं	३३	५
करुणलक्षणं	३०	८	वीरलक्षणं	३१	५	उद्दीपनविभावः	३२	६	स्थापिनः	३३	६
दैववृत्तिः	३०	३	भयानकलक्षणं	३१	७	आलम्बनलक्षणं	३२	६	रसस्य	३३	६
मुनेः	३०	४	बीभत्सलक्षणं	३१	१	अनुभावः	३२	१	अनुभावस्य कष्टकल्प		
पुत्रस्य	३०	५	अद्भुतलक्षणं	३१	३	सात्विकलक्षणं	३२	२	ना	३३	६
नृपस्य	३०	६	शान्तलक्षणं	३१	५	अभिचारिभावलक्षणं	३२	३	विभावस्य	३३	४
गुरोः	३०	७	रसानोअविरोधविरोधौ	३१	६	तद्विभागः	३२	३	प्रतिकूलविभावग्रहः	३३	६
हासलक्षणम्	३०	८	स्थापीभावविभागः ...	३२	२	रसमरीचि	३२	८	व्यक्तिविपर्ययः	३३	६

अ.शे.स.
४०

प्रकरणं		पत्र	पङ्क्तिः	प्रकरणं		पत्र	पङ्क्तिः		
अनौचित्यदोषः		३४	४	ग्रंथोपसंहारः		३५	२		
अन्येनौचित्यहेतवः		३४	८	इत्यलंकारशेखरसूची समाप्ताः					
रसदोषमरीचिः		३४	९						
रसभेदेन गतिभेदः		३४	२						
कविदोषता		३४	७						
वक्रौचित्यात्		३४	८						
वाच्यौचित्यात्		३५	९						
प्रबन्धौचित्यात्		३५	४						
सर्वसाधारणदोषः		३५	४						
सौन्दर्यदोषः		३५	८						

A rectangular decorative border with a repeating floral pattern of stylized flowers and leaves. The border is composed of multiple concentric lines, with the innermost line being a simple rectangle. The floral pattern is dense and covers the entire area within the border.

इत्यलङ्कारशेखरः समाप्तः

